Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

1966-1996

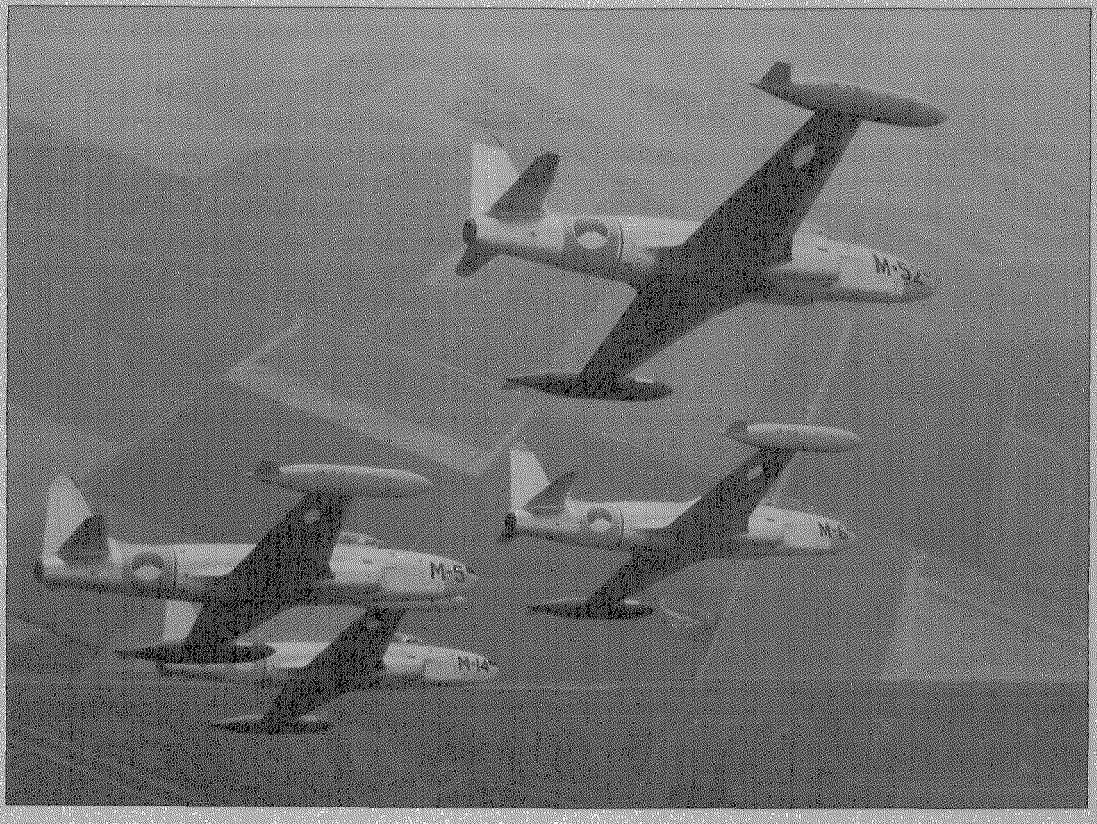

30e Jaargang nummer 1 - januari/maart 1996 - Verschijnt 4 x per jaar

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: drs J. Nuis. Vice-voorzitter: drs. R. de Winter. 1e Secretaris: W.L. Plink. Penningmeester: mr W.J. Zaagman. 2e Secretaris: T.L.D. Postma. Leden: J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, drs J.P.C.M. van Hoof, C.B. Nicolas, Adviseur: F.J. van Lier.

ADRESSEN:
Voorzitter: Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 035-6946037
Vice-voorzitter: Koolwitjehof 29, 3124 BH Schiedam 010-4709516 (thuis), 070-3188632 (kantoor)
Secretaris: Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
Penningmeester: Julianaplein 16, 2771 EE Boskoop 0172-212897

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:
(1) a. 'Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'Middeleeuwen' olv drs R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 0318-527780
(2) 'Tradities en ceremonieel' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 0343-517588
(3) 'Uniformkunde' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-3661706
(4) 'Ridderorden en onderscheidingen', olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 0478-582992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 0251-653084
(5) 'Militaire emblemen' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 035-6913563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'Wapens en munitie' olv G.D. Klein Baltink, Klooster 6, 7232 BB Warnsveld 0575-529156
(7) 'Militaire muziek' olv mr R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'Versterkingswerken algemeen' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b.'Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie' olv drs J.R. Verbeek, Postbus 53554, 2505 AH 's-Gravenhage
(9) 'Maritieme geschiedenis' olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Z 023-5370769
(10) 'Napoleontica' olv J.L. van den Berk, Schippersgracht 16-R, 1011 TS Amsterdam 020-6228354
(11) 'Tweede Wereldoorlog' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-5242962
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren'
(13) 'Vaandels en standaarden' olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 0592-357174
(14) 'Eerste Wereldoorlog' olv dr F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'Koninklijke Marine' olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft 015-2612663
(16) 'Militaire genealogie' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-3553839
(17) 'Militaire folklore' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 0341-551983
(18) 'Militaire voertuigen en tanks' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-5291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'Koninklijke Luchtmacht' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 0182--534283
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 0182--535332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'Militaire bibliografie en tijdschriften' olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp 026-3615484
(22) 'Militaire gedenktekens en monumenten' olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 070-5118624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-6246815
(23) 'Korps Mariniers' olv B.E. Stuit, Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten (U)
(24) 'Gewapende burgers' olv A. Kok, Balistraat 86C, 2585 XW 's-Gravenhage 070-3466135

Mars et Historia
Orgaan van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Verschijnt 4 x per jaar.

REDACTIE:
J. van den Berg
J.A.H. Engelman
H.F. Fabri
H. Muller
T.L.D. Postma

Redactieadres:
Cronestein 85
2804 EL Gouda

Ledenadministratie:
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-5291324.

Tekstverwerking:
Mw. M.C. van Goethem-van Tol

Druk:
Drukkerij W. van der Louw
Berkel en Rodenrijs

Lidmaatschap:
De contributie bedraagt per jaar min. f 55,-, (voor leden in het buitenland f 70,-) te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de ING-Bank te Waddinxveen, t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Boskoop.

Reeds verschenen nummers
kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 0182-534283, tegen onderstaande prijzen:
Losse nummers t/m jaargang 1991 f 7,50 (inclusief portokosten).
Vanaf jaargang 1992 f 12,50 (inclusief portokosten). Themanummer Ned.-Indië 41/42 f 15,00 (inclusief portokosten).
Verschuldigde bedrag overmaken op postgironr. 46 65 23 tnv J. van den Berg, Gouda.

Enveloppen Nederlandse schilders van militaire taferelen f 8,00 per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs: 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

30e Jaargang nummer 1 - januari/maart 1996

INHOUD

H.G. Meijer: Het begrip 'vlieger-aas'
Ing. R.C. Kuenen: De oefening 'Nota Bene' en het hiervoor vervaardigde houten baretembleem
E.J. Schoenmakers: De gevechtswaardeverbetering van de Leopard-2 tank
Dr. F. Snapper: De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel IV
Bestuursmededelingen: Notulen van de 29ste Algemene Vergadering, gehouden in het Militaire Luchtvaartmuseum te Soesterberg op zaterdag 25 november 1995; 5e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

Op de voorkant:
Formatie Lockheed T-33 straaltrainers van de Koninklijke Luchtmacht, 1953-1972.

H.G. MEIJER

Het begrip 'vlieger-aas'

(een internationaal gebruikte ere-titel, die in Nederland niet voorkomt)

In het boek 'Fighter Aces' door Chrisopher Shores/London - New York/Sydney/Toronto uitgegeven door Hamlyn (1975) vinden we een indrukwekkende opsomming van de meest succesvolle 'Fighter aces' per land, uitgesplitst in verschillende tijdperken.
Volgens genoemd boek stamt de kreet 'ACE' (aas, de hoogste kaart van de stapel, in verband gebracht met de luchtvaart) uit Frankrijk, in het oorlogsjaar 1915. In een periode waarin het nieuws over de krijgsverrichtingen smoorde in de statische loopgravenoorlog en waarin de publieke favorieten, de cavaleristen, genoodzaakt waren werkeloos toe te zien (door het gebruik van loopgraven en machinegeweren), werd de schijnbare romantische behoefte aan - tot de verbeelding sprekende - ridderlijke krijgslieden, opgevuld door mannen, die het gevecht met de vijand aangingen in gewapende viiegtuigjes.

De Franse vlieger Roland Garros begon in de lente van 1915 over het oorlogsfront te vliegen met een Morane eenzitter, uitgerust met een Hotchkiss-machinegeweer.
Deze snelle verkenners waren veel lichter en wendbaarder dan de toenmalige tweezitters. Met dit machinegeweer en met een speciale voorziening aan de propeller, waarop de eigen kogels konden afketsen, slaagde Garros erin om op 1 april 1915 een Duitse Aviatik neer te schieten. Kort hierna zorgde twee overwinningen alsmede twee of drie minder overtuigende gevechten voor meer vermaardheid. Toen Garros op 19 april 1915, door motorstoring genoodzaakt, achter de Duitse linies moest landen en krijgsgevangene werd gemaakt, was hij in de kranten al afgeschilderd als 'un as' (een aas, de hoogste kaart van de stapel). Zijn speciaal uitgeruste viiegtuig viel dus helaas ook in Duitse handen en werd gebruikt voor de eigen Duitse ontwikkeling van gewapende vliegtuigen!
Garros was echter geen echte 'AAS' in de betekenis, die men daar later aan gaf: 'een vlieger die, tijdens luchtgevechten, in totaal vijf of meer vijandelijke vliegtuigen heeft neergeschoten'.
De ervaring heeft meermaals bewezen dat een klein percentage vliegers, dat betrokken is bij luchtgevechten, het leeuwedeel bewerkstelligt van de meetbare resultaten.
In de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) vinden we 13 geallieerde vliegers met meer dan 20 overwinningen, waarvan de topaas de Franse capitaine R.P. Fonck was met 75. De Britse topaas major E.C. Mannock staat op 73, gevolgd door de Canadees major W.A. Beshop met 72. Bij de Belgen was tweede luitenant W.C. Coppens de Houthulst de topaas met 37 overwinningen. In de Verenigde Staten was captain E.V. Rickenbacker de topaas met 26. Bij hun vijanden vinden we de legendarische 'Rode Baron', ritmeester Von Richthoven, die 80 overwinningen op zijn naam heeft staan. Hauptmann G. Brumowski was met 40 overwinningen de topaas in Oostenrijk-Hongarije.
In de periode 1936-1945, met daarin de Tweede Wereldoorlog, is de eretitel 'Fighter Ace' nog meer tot de verbeelding gaan spreken.
De moderne oorlogvoering was toen zonder vliegtuigen niet eens meer voor te stellen.
De uitspraak van Winston Churchill na de 'Battle of Britain', 'Nooit hebben zo velen meer te danken gehad aan zo weinigen' resulteerde in een pure adoratie van de jachtvliegers van de Royal Air Force, waarin de

Zuid-Afrikaan, Squadron Leader M.T.St.J. Pattle, met 51 overwinningen, de lijst aanvoert, gevolgd door de Engelsman Group Captain J.E. Johnson met 38.
Bij de Amerikanen is major R.I. Bong met 40 de lijstaanvoerder, alle geboekt in de 'South West Pacific', op de hielen gevolgd door major T.B. McGuire.
In West-Europa was colonel F.S. Gabreski met 28 de meest succesvolle Amerikaan, een aantal dat hij in de Korea-Oorlog (1950-1953) nog met 8,5 heeft uitgebreid.
Op de recordlijst van Frankrijk staat captaine M. Albert met 23 (alle in Rusland), gevolgd door Wing Commander J. Demozay (R.A.F.) met 21 overwinningen. De geallieerde topscorer is de Russische piloot 1. Kozhedub met 62 overwinningen.
Bij de as-mogendheden vinden we Duitsland met een lijst van vijftien namen van vliegers, die meer dan 200 overwinningen opeisen, aangevoerd door major E. Hartman met 352 en major G. Barkhorn met 301. Bij de nachtjagers staat major H.W. Schauffer met 121 gevolgd door oberst H. Lent met 110, waarvan 8 vliegtuigen tijdens daglicht werden neergehaald.
De Duitsers kennen vervolgens 20 vliegers met 150-197 overwinningen en nog 70 vliegers, die 100-146 overwinningen behaalden.
Bij de Italianen is capitano F. Lucchini met 26 de lijstaanvoerder, waarvan 5 in Spanje. Samen met maggiore A. Visconto, die eveneens 26 overwinningen opeiste.
Bij de Japanners staat onderofficier H. Nishizawa met 87 aan de top, gevolgd door luitenant T. Iwamoto met 80, waarvan 14 in China.
Bij de Roemenen voert captain Prince C. Cantacuzene met 60 de lijst aan. In Hongarije was dit tweede luitenant D. Szentgyorgyi met 34, terwijl de Fin Lentomestari E.I. Juutilainen met 94 overwinningen de lijstaanvoerder is.
Men heeft de neiging om alle aantallen op te tellen om tot de conclusie te kunnen komen dat gezamenlijk meer vliegtuigen zijn neergeschoten dan er zouden hebben bestaan. Dit gevoel wordt wellicht ingegeven omdat men zich realiseert hoeveel vliegers het leven

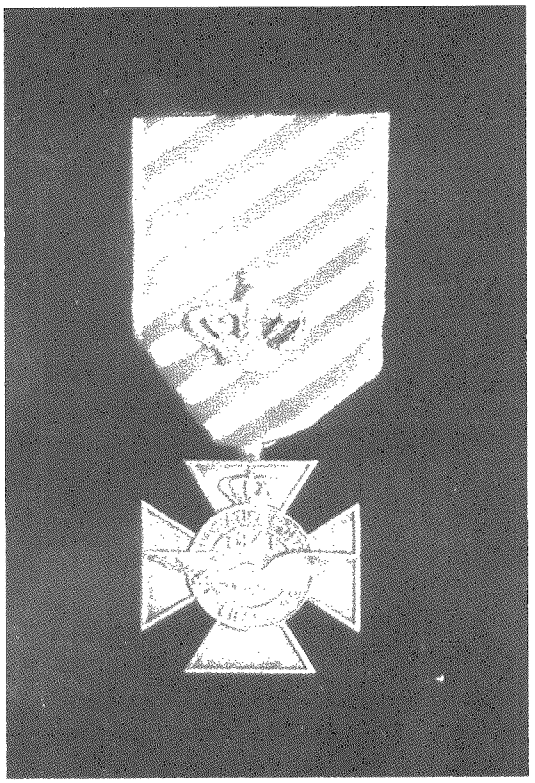

Het Vliegerkruis met Eervolle Vermelding (VK + EV). Deze onderscheiding, gehecht aan het Vliegerkruis werd in totaal 18 maal verleend in de periode 1941-1944. Eenmaal werd de onderscheiding ingetrokken en vervangen door de Militaire Willems-Orde. De overige 17 werden na 1944 'omgewisseld' voor de Bronzen Leeuw.
Foto: IJ. van Wijngaarden

lieten door deze cijfers. Doch men kan nauwelijks om de feiten heen, indien de vijandelijke archieven deze verliezen bevestigen.
De 'Fighter Aces' werden overigens meestal zeer kritisch gevolgd, vooral door hun 'concurrenten'.
De opgeëiste aantallen werden systematisch gecontroleerd, soms fotografisch en zonodig gecorrigeerd.
Deze scores werden op hun vliegtuigen met symbolen aangegeven en nauwkeurig bijgehouden .
Er zijn overigens verschillende telmethoden per land vastgesteld. Vooral voor die gevallen

waar meer vliegers dezelfde overwinning opeisten. De scores zijn dan soms tot rekenkundige breuken exact vermeld.
Bestudering van deze aantallen onderschrijft de stelling dat een klein percentage vliegers verantwoordelijk is voor het leeuwedeel van de resultaten.
Daarom werd de titel 'Fighter Ace' als een hoge onderscheiding gezien, die bij het publiek bijzonder aansprak en menige jongere werd erdoor gestimuleerd om ook toe te treden tot dit korps 'ridders in de lucht'.
Speciaal na de 'Battle of Britain' werden hierdoor jachtvliegers gezien als de hoogste kaste in de luchtvaart die de overige vliegers qua populariteit in de schaduw stelden.
Begrijpelijk, doch ook vaak ten onrechte, want vooral in de Tweede Wereldoorlog was er weinig plaats voor romantiek en werd het gebruik van de luchtvaart voor de totale oorlogvoering beslissend.
Steun aan - en gevechten met - grondtroepen, met marine- en koopvaardijschepen, het afwerpen van parachutisten en bevoorrading, het vernietigen van aanvoerlijnen, installaties, fabrieken (de infrastructuur), ja helaas ook het bombarderen van burgerdoelen (Rotterdam, Dresden, Warschau, Hiroshima etc.) hebben er in belangrijke mate toe bijgedragen dat de oorlogshandelingen werden bekort en/of dat capitulatie bespoedigd werd afgedwongen.
Dit alles heeft bij het publiek de faam van de jachtvliegers nauwelijks beïnvloed, maar door de afschuw van de bombardementen zelfs verhoogd.
Begrijpelijk dat deze befaamde jachtvliegers als 'fighter aces' van hun regeringen de hoogste erkenningen ontvingen in de vorm van bestaande dapperheidsonderscheidingen en tevens door speciaal voor vliegers ingestelde eretekens.

Hoe lag dat in het Koninkrijk der Nederlanden voor wat betreft Fighter Aces?
In het eerder genoemd boek 'Fighter Aces' door Chrisopher Shores vinden we op pagina 90: 'The Dutch'.
Hierin wordt gesteld: 'Hoewel als zodanig geen 'Aces' voortgebracht, waren Nederlandse jachtvliegers gedurende de gehele Tweede Wereldoorlog actief.'
Nederland 10 - 14 mei 1940: Geen enkele vlieger meer dan twee overwinningen. Vliegtuigen: Fokker D.XXI en Fokker G-I.
Oost-Azië december 1941-maart 1942 (Singapore, Sumatra, Java):
Twee Buffalo vliegers eisten ieder drie overwinningen op, terwijl van de andere twee typen vliegtuigen tenminste een vlieger twee overwinningen opeiste.
Vliegtuigen: Brewster Buffalo's, Curtiss Hawk 75 As en Curtis-Wright CW 21 Bs.
Oost-Azië 1942-1945 (Australië):
Geen overwinningen opgeëist.
Vliegtuigen: Kittyhawks.
West-Europa 1940-1945 (Engeland):
Chr. Vlotman werd de meest succesvolle jachtvlieger in 1944 met vier overwinningen op Duitse vliegtuigen met een Mosquito nachtjager (488 Squadron Nieuw-Zeeland).
De Nederlandse vliegers, uitgeweken in mei 1940 naar Engeland werden ingedeeld bij het RAF Squadron 167, later omgedoopt in 322 (Free Dutch) Squadron. Later, uitgerust met Spitfire 14s, werden weliswaar geen overwinningen opgeëist tegen bemande vliegtuigen maar zij waren tamelijk succesvol tegen de V-1 'vliegende bommen'. Zes vliegers van dit squadron haalden vijf of meer van deze robots neer. De meest succesvolle vlieger was R.F. Burgwal met 19, gevolgd door J.L. Plesman met 11. Als derde staat G.F.J. Jongbloed te boek met acht en een half. Later diende Jongbloed bij Squadron 222 in een Tempest, waarmee hij nog een V-1 neerhaalde, terwijl hij begin 1945 een FW190 neerschoot.
Tot zover het (vertaalde) citaat uit dit boek.
De auteurs van het nieuwe boek 'Het Vliegerkruis, voor Initiatief, Moed en Volharding' (1995) hebben geen enkele reden gevonden om hetgeen in 'Fighter Aces' is vermeld aan te vechten. Wel zou men de indruk kunnen krijgen dat er tot nu toe geen enkele poging is gewaagd om de successen van de Nederlandse jachtvliegers duidelijk in kaart te brengen dan wel in relatie te brengen met die jachtvliegers, die er verantwoordelijk voor waren.
Wel is bevestigd dat de Nederlandse jacht-

vlieger, die de meeste overwinningen wist te scoren de reserve tweede luitenant C.J. Vlotman is met vier overwinningen. Opmerkelijk is dat voor deze successen hij 'slechts' werd onderscheiden met het Vliegerkruis, in schrille tegenstelling tot enige medejachtvliegers, die veel hoger werden onderscheiden met het Bronzen Kruis, Bronzen Leeuw, ja zelfs met de Militaire Willems-Orde. Van Groot-Brittannië ontving Chris Vlotman het door vliegers zo begeerde DFC (Distinguished Flying Cross), dat slechts aan 44 Nederlanders werd uitgereikt.
Eveneens opmerkelijk is het feit te noemen dat de vaandrig van de KL R.F. Burgwal, die de Nederlandse recordhouder is bij het vernietigen van maar liefst 19 V-1 vliegende bommen, ontbreekt in het register van het Vliegerkruis. (Voor zijn ontsnapping uit bezet gebied ontving hij overigens het Bronzen Kruis bij K.B. van 6 november 1941 no. 5). Zijn superieuren vonden het kennelijk niet nodig om deze opmerkelijke score te melden bij de bevoegde instanties in de vorm van een voordracht.
Dit ontbreken in het Vliegerkruis-register van R.F. Burgwal is in schrille tegenstelling met bijvoorbeeld mede-uitblinkers Plesman en Jongbloed.

De term 'Aas' leeft kennelijk niet in Nederland. De stelling dat een klein percentage jachtvliegers verantwoordelijk is voor het leeuwedeel van de meetbare resultaten gaat dus kennelijk ook niet op voor de Nederlandse jachtvliegers in de periode 1940-1945.
Voor die periode heeft men duidelijk het collectief gewaardeerd voor de behaalde successen waardoor het begrijpelijk is dat alle drie Luchtvaartafdelingen, het Wapen der Militaire Luchtvaart (ML), het Wapen van de Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (ML-KNIL) en de Marineluchtvaartdienst (MLD), de Militaire Willems-Orde 4e klasse ontvingen.
Gesteld moet worden dat dit ridderkruis met het opschrift 'Voor Moed, Beleid en Trouw' zonder enige twijfel hun vaandels siert!
Gelukkig heeft men niet vermeden om de Nederlandse vliegers (= viiegtuigbemanningsleden) individueel te belonen met dapperheidsonderscheidingen.
In het boek 'Het Vliegerkruis, voor Initiatief, Moed en Volharding' komen de auteurs met hun analyse tot de conclusie dat de Nederlandse vliegers in ruimte mate werden beloond met dapperheidsonderscheidingen. Onder hen bevinden zich de dragers met de hoogste onderscheidingen (Militaire Willems-Orde 2e en 3e en 4e klasse) terwijl zich onder hen eveneens de twee Nederlanders bevinden (W.P.A. Ditmar en B. van der Stok), die met de meeste dapperheidsonderscheidingen (4) werden beloond.
Buiten de eerder genoemde drie collectief toegekende MWO's ontvingen de Nederlandse viiegtuigbemanningsleden gezamenlijk 16 maal de Militaire WillemsOrde, 71 maal de Bronzen Leeuw, 101 maal het Bronzen Kruis en 643 maal het Vliegerkruis. Dit is 18% van het totaal van deze Nederlandse dapperheidsonderscheidingen.
Van Groot-Brittannië ontvingen de Nederlandse vliegtuigbemanningsleden 2 maal de Distinguished Service Order, 3 maal het Distinguished Service Cross, 44 maal het Distinguished Flying Cross, 7 maal de Distinguished Flying Medal en 2 maal het Air Force Cross. Dit is 31,4% van het totaal van deze Britse dapperheidsonderscheidingen, aan Nederlanders uitgereikt.
Deze indrukwekkende hoeveelheid dapperheidsonderscheidingen, verworven door de Nederlandse vliegtuigbemanningsleden weegt zonder meer op tegen het ontbreken van de in het buitenland beschouwde prestigieuze ere-titel van 'VLIEGER AAS'.

Bronnen:

C. Shores 'Fighter Aces', Hamlin, 1975.
H.G. Meijer, 'Bronzen Leeuw Bronzen Kruis, militaire dapperheidsonderscheidingen', de Bataafsche Leeuw, 1990.
H.G. Meijer/R. Vis, 'Het Vliegerkruis, voor Initiatief, Moed en Volharding', de Bataafsche Leeuw, 1995.

ING. R.C. KUENEN

De oefening 'Nota Bene' en het hiervoor vervaardigde houten baretembleem

Tijdens militaire oefeningen wordt vaak door twee partijen een conflict-situatie nagebootst. Omdat beide partijen dezelfde uniformen, emblemen en voertuigen gebruiken is al in het verleden geprobeerd met verschillende uitmonsteringen onderscheid te maken tussen de twee partijen. Voorbeelden van deze uitmonsteringen zijn de in Nederlands-Indië gebruikte camouflage-uniformen, de gekleurde mouwbanden, de 'hanekam' op de helm en de speciale borden op de voertuigen. Het minst bekend zijn echter de in opdracht van Defensie vervaardigde houten baretemblemen. Het eerste houten baretembleem is gemaakt voor de oefening 'Paradox', het tweede voor de oefening 'Nota Bene'. Dit artikel behandelt de oefening 'Nota Bene' en het hiervoor vervaardigde houten baretembleem. De gegevens zijn gebaseerd op kranteknipsels uit lokale dagbladen, een artikel uit de Legerkoerier van 1963, het manuscript 'Baret-, kraag- en schouderemblemen, van de Nederlandse Landmacht, 1940-heden' en gesprekken met enkele mensen die betrokken waren bij de oefening. De foto's zijn beschikbaar gesteld door generaalmajoor b.d. T. van Besouw.

DE OEFENING 'NOTA BENE'

Deze oefening vond plaats van 25 maart tot en met 27 maart 1963, en had als doel: '*officieren, die in de nationale sector een staffunctie vervullen, de ongemakken van het militaire leven te velde (wederom) te doen ervaren en hen voor vrij zware opgaven te plaatsen ten aanzien van hun fysieke gesteldheid*'.

De voorbereidingen voor deze oefening waren zeer uitgebreid en waren al ruim van te voren uitgewerkt. De redenen hiervoor waren dat dit een grootschalige oefening zou worden waarbij zowel voertuigen, boten als vliegtuigen betrokken zouden worden èn dat het 'oefengebied' zich uitstrekte over meerdere provincies.

De hele oefening was tot in de puntjes voorbereid en gecontroleerd. Om niets aan het toeval over te laten is de tocht bij verschillende weersomstandigheden door onderofficieren van de Territoriale Bevelhebber Zuid (TBZ) 1) nagelopen. Om de geheimhouding te waarborgen is echter zo min mogelijk vastgelegd op papier. Om deze reden is over deze oefening bijna niets bewaard gebleven 2). Toen majoor T. van Besouw, namens TBZ, alles geregeld had, volgde een vooraankondiging van de Nationaal Territoriaal Bevelhebber (NTB). Staf-officieren van NTB konden zich vrijwillig opgeven voor deze (hun onbekende) oefening. De 70 vrijwilligers die zich aangemeld hadden voor de oefening kregen vervolgens een brief met de datum, deelnemerslijst, verzamelplaats en het tijdstip van verzamelen.

Naast deze 70 deelnemers was er een oefenvijand bestaande uit de Koninklijke Marechaussee en Commando's. De leiding van de oefening was in handen van onderofficieren van de TBZ, die aan de oefening deelnamen als leden van het Nederlandse verzet.

DE OEFENING ZELF, VAN DAG TOT DAG

25 maart 1963

Op deze maandagmiddag verzamelden de zeventig officieren, die varieerden in rang van vaandrig tot en met kolonel, zich in uniform op de vliegbasis Gilze-Rijen. De oefening ving aan met een vliegtocht van de vliegbasis Gilze-Rijen naar Woensdrecht. Om de

deelnemers al het gevoel voor plaats en tijd te ontnemen was de Fokker F-27 Friendship geblindeerd en bleef het extra lang rondvliegen 3). Bij de aankomst op de vliegbasis Woensdrecht werden de deelnemers direct in geblindeerde 3-tonners geladen die hen rechtstreeks naar Kloetinge bij Goes brachten. Achteraf zou blijken dat de deelnemers inderdaad niet meer wisten waar ze zich bevonden.
In Kloetinge werden de deelnemers naar een oude bunker van de Bescherming Bevolking (BB) gebracht. Deze behoorde in de oorlog toe aan het Territoriaal Commando Zeeland, en is later nog gebruikt door de Luchtdoelartillerie om vliegtuig 'spotters' op te leiden. In de bunker verkleedden zij zich in gevechtstenue, moesten zij zich van hun rangtekens ontdoen en kregen zij ieder een zwarte baret met het houten baretembleem uitgereikt. Nu iedereen ook gekleed was voor de oefening volgde vervolgens hun 'briefing'. Zowel het scenario als de uitmonsteringen van de organisatoren (Binnenlandse Strijdkrachten (BS) armbanden en de blauwe overall) vertoonden bewust veel overeenkomsten met de Tweede Wereldoorlog gebruikte. De deelnemers kregen van majoor T. Van Besouw (S-3 van TBZ, en tevens organisator/leider van de oefening) te horen dat zij vanuit Noord-Frankrijk naar het bevrijde deel van Zeeland waren gevlogen.

'U bent uit Noord-Frankrijk naar het bevrijde gedeelte van Zeeland gevlogen. Schouwen-Duiveland, Tholen en Sint Philipsland zijn in handen van de agressor, evenals het gebied benoorden de lijn Bergen op Zoom-Roosendaal-Breda-Tilburg-Eindhoven-Venlo. Uw taak is het gijzelaars te bevrijden, die ergens in Noord-Brabant gevangen worden gehouden'.
Om deze briefing kracht bij te zetten waren er een gewonde 'BS-er' die inlichtingen over de agressors op Schouwen-Duiveland kon vertellen en een met het laatste nieuws over het bezette Schouwen-Duiveland 4). Het geheel werd gecompleteerd met een aantal onderofficieren van de staf TBZ die verkleed waren als KP-ers (leden van de knokploegen uit de Tweede Wereldoorlog).

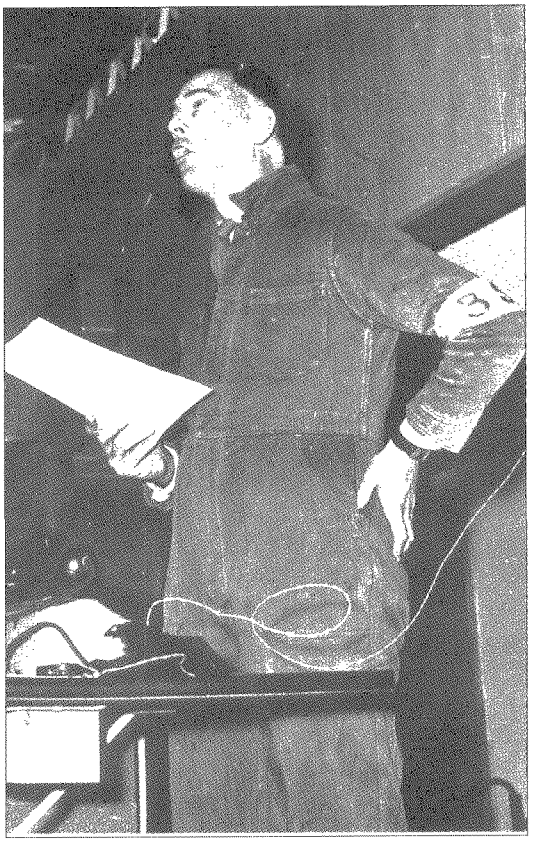

Foto 1: De briefing door majoor Van Besouw.

Zowel de briefing als de opdracht waren summier, maar tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog voldoende duidelijk en realistisch. Na deze briefing werd de maaltijd genoten. Deze bestond uit een nasi-maaltijd, die binnen Defensie ook wel met 'blauwe hap' wordt aangeduid.

Na de maaltijd werden zij per 3-tonner naar Colijnsplaat gebracht, voorzien van zwemvesten en ingescheept in de mosselschuit 'Kortgene 2'. De benedendekse ruimte was klein en stonk naar vis. Op het dek was het met regen en windkracht 7 ook geen pretje. De mosselschuit bracht hen in ongeveer anderhalf uur naar de haven van Burghsluis. Dit werd gedaan vanwege het slechte weer,

Foto 2. De gewonde BS-er krijgt een biertje om op te knappen. Op de foto v.l.n.r.: majoor Van Besouw, sergeant 1 Verbeet en sergeant 1 Den Ouden.

omdat de landing oorspronkelijk namelijk direct op de kust zou gebeuren. Koud, nat en voor velen ook met zeeziekteverschijnselen kwamen ze daar aan. In de haven werden ze opgewacht door enkele gidsen van de 'ondergrondse' om ze te leiden naar Haamstede. Na deze lange voettocht met hindernissen, waaronder duinhellingen, stonden ze er alleen voor. De rest van de tocht naar het rendez-vous bij Nieuwerkerk, ongeveer 35 km, moesten ze zelf uitvogelen. De duisternis was reeds ingevallen, het mulle duinzand bemoeilijkte het lopen dat deels op kompas gebeurde, en de 'vijand' lag letterlijk op de loer. Als deze een groepje te pakken kregen werd dit op de deelnemerskaarten aangetekend.

26 maart 1963

Tegen de ochtendschemer bereikten de groepjes het rendez-vous, de schuur van boerderij Bouwman bij Nieuwerkerk. Eindelijk rust, koffie en broodjes. Doch dat was maar van zeer korte duur. Agressor-commando's, echte commando's met groene baretten, hadden de schuur reeds beslopen en deden een inval. De deelnemers werden gedwongen op de grond te gaan liggen, en buiten schalde een megafoon: *'Dit is een overval. Ga plat liggen met je gezicht naar de grond'.* Een voor een werden zij, met hun van munitie ontdane stengun boven het hoofd, naar buiten gebracht en gescheiden in rijen van een man of vijftien naast elkaar gelegd. Gezicht plat op de grond, beide handen op het hoofd gevouwen.

Alles wat de deelnemers bij zich hadden werd ze afgenomen bij het fouilleren. Zelfs het water uit de veldflessen werd hun als pesterij ontzegd. Totdat de laatste man gefouilleerd was, moest iedereen in het natte gras blijven liggen, waardoor menigeen het toch wel koud kreeg. Nadat dit alles geregeld was werden de 'krijgsgevangenen' op transport gesteld naar Zijpe. In de haven van

Foto 3. De 'krijgsgevangen' worden door de agressor-commando's opgelijnd en gefouilleerd.

Zijpe worden ze verscheept met een boot van de Genie, het Rijksvaartuig 'RV 38'. De commando's gaven de bewaking hier over aan de Koninklijke Marechaussee, die echt niet makkelijker was. Niet rusten, niet slapen, niet eten en blootgesteld aan schallende luidsprekers met Nederlands-talige propaganda van de 'agressor' en Russische (mars)muziek. De propaganda bestond uit afwisselend dreigende opmerkingen zoals 'slampampers', 'hufters die nergens voor deugen' en uit een zachte vrouwestem die hen trachtte tot overgave te krijgen met opmerkingen als 'geef de oefening toch op, het is allemaal onzin, wees niet bang dat je geen promotie zult maken als je opgeeft' en 'je kunt zo overstappen op een volgboot, daar krijg je eten, drinken en rookwaar'. Verborgen microfoons zorgden ervoor dat alle conversaties tussen de krijgsgevangenen op band werden opgenomen. De deelnemers werden ruw behandeld en wakker gehouden. Dat zij ongemerkt over een kraantje met drinkwater konden beschikken was onbedoeld een lichtpuntje voor ze. De boot voer in de tussentijd verder, via Raamsdonksveer naar Heusden, waar ze na bijna 9 uur varen, rond 19.00 uur aankwamen. Met de handen in de nek, en de schoenveters van beide schoenen aan elkaar gebonden werden de krijgsgevangenen te voet afgevoerd naar Elshout. Zover kwamen ze echter niet meer. De agressors liepen in een hinderlaag van de BS, waardoor de uitgeputte deelnemers bevrijd konden worden. Verdeeld in kleine groepen gingen ze zo spoedig mogelijk naar het enkele kilometers verderop gelegen hoofdkwartier van de BS, in Loonse Hoekje. Dit hoofdkwartier was eigenlijk een padvinderi-clubhuis van de Pius XII-groep, en lag noord-westelijk van de Drunense Duinen. Hier kregen ze snert, hun eerste maaltijd sinds 12 uur, en sigaretten. Omdat hun opdracht nog steeds niet volbracht was werden ze weer 'in het plaatje' gebracht om hun missie uit te voeren. De gijzelaars bevonden zich in het groot-seminarie te Haaren (net zoals in 1942, toen hier enige honderden gijzelaars gevangen werden gehouden). Voor deze gijzelaars bevrijd zouden worden, moes-

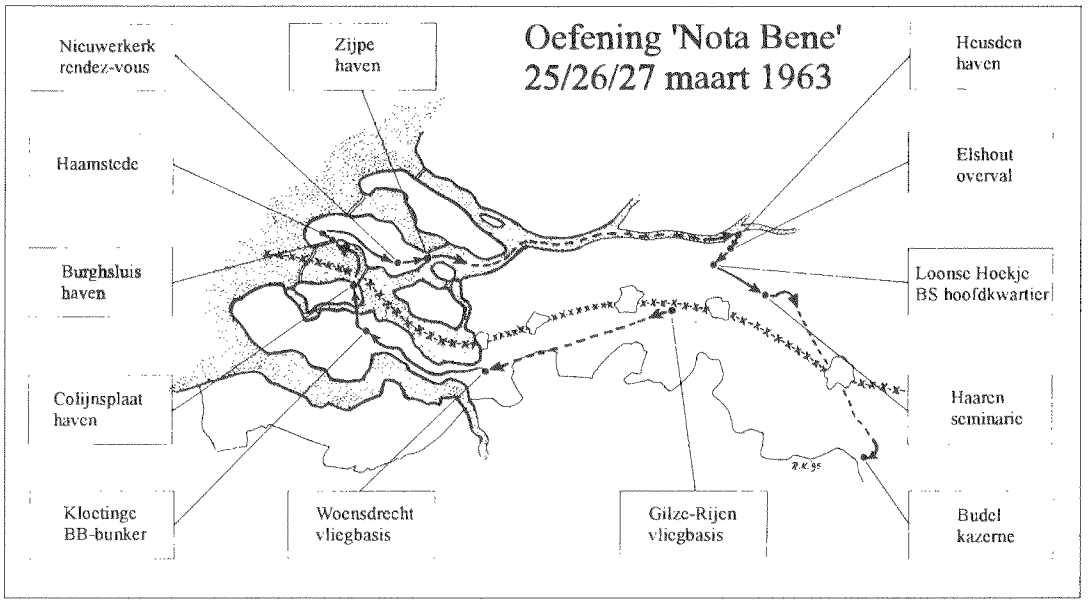

Figuur 1. De situatie tijdens de oefening (het bevrijde gedeelte van Zuid-Nederland) en het verloop ervan.

ten de deelnemers zich verplaatsen naar het rendez-vous even buiten Haaren. Op kompas door de Drunense Duinen, met zijn mulle zand, gingen de ploegjes op weg.

27 maart 1963

Hier werden ze in de ochtend opgewacht door 'de leider van de BS in Brabant', de heer Wagemakers, een echte voormalige KP-commandant uit de Tweede Wereldoorlog (Tilburg). Hij gidste de 'bevrijders' naar het seminarie. De gijzelaars (waaronder journalisten) werden bevrijd uit hun geïmproviseerde gevangenis en naar het twee kilometer verderop gelegen centrum van Haaren gebracht. Dit alles onder toeziend oog van de TBZ, de brigade-generaal P.G.A. Coopmans 5 en de NTB, de luitenant-generaal J.P.F. Agasi, die als waarnemers aanwezig waren.

De opdracht was voltooid, en de bevrijders werden per 3-tonner afgevoerd naar het eindpunt (Legerplaats Budel). Hier werd eerst de MGD bezocht voor het blaarprikken. Daarna het douchen waardoor bloed, zand en zweet weggespoeld konden worden. Snel een stevig ontbijt en dan bijslapen tot een uur of vijf; het moment dat voor hen reveille geblazen zou worden. Tegen de avond werd deze 3-daagse hardingsoefening met een diner afgesloten. Van de 70 deelnemers waren er slechts 4, op doktersadvies, uitgevallen.

HET HOUTEN BARETEMBLEEM

Het baretembleem voor deze oefening is ontworpen door de toenmalige sergeant der eerste klasse J.A.J. Verbeet (nu majoor b.d.), werkzaam bij TBZ te Breda als Sgt-kaartenkamer, en vervaardigd bij de Centrale Werkplaats Instructiemiddelen (CWI) te Breda, toen nog gelegen op de KMA. Volgens de heer W. Thijssen die destijds deze emblemen maakte, zijn daarover geen gegevens bewaard gebleven.

Het embleem is gemonteerd op een afgetopt lichtgroen rechthoekig multiplex plaatje van 6,5 x 5 cm, en voorzien van een rode geschilderde rand. Op het groene vlak ligt een wit accoladeschild waarop het NTB- (nu NatCo) embleem geplaatst is met daarboven de tekst NoTa Bene. Het op het hout aangebrachte

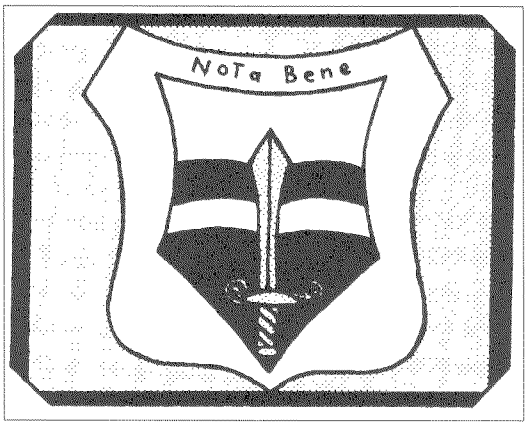

Figuur 2. Afbeelding van het houten baretembleem dat gedragen is tijdens de oefening.

embleem lijkt op de afweekplaatjes die ook in gebruik zijn voor de modelbouw.
Mogelijk is het gezeefdrukt. Aan de achterzijde van het multiplex-plaatje zitten 2 metalen oogjes. Dit embleem is vervaardigd in een oplage van ca. 75 stuks. Daar de deelnemers de baret met embleem mee mochten nemen na de oefening is het een vrij schaars embleem geworden dat onbekend is bij de meeste militaria-verzamelaars.

Over het eerste houten baretembleem 'Paradox' is nog vrij weinig bekend. De sectie Militaire Geschiedenis beschikt wel over foto's van beide oefeningen, maar heeft geen aanvullende informatie. Graag zou ik hier meer gegevens over willen hebben om ook hier iets over te publiceren. Mocht U mij verder kunnen helpen dan zie ik Uw reactie graag tegemoet.

Noten

1. In de periode van dit artikel bestond het territoriale leger uit de Nationaal Territoriaal Bevelhebber (NTB), waaronder de Territoriale Bevelhebbers ressorteerden. De oefening was opgezet door de Territoriaal Bevelhebber Zuid (TBZ), die gevestigd was op de Seelig-kazerne te Breda. De eenheden die ressorteerden onder NTB droegen een embleem op de bovenmouw dat is overgenomen door het Nationaal Territoriaal Commando (NTC), dat recentelijk Nationaal Commando (NatCo) gedoopt is.

2. Het archief van TBZ is in 1976 overgedragen aan het NTC in Gouda. In 1980 is dit archief overgedragen aan het Centraal Archieven Depot MvD. Helaas is er geen documentatie meer bewaard gebleven over de oefening. Ook de leider der oefening beschikte niet meer over documenten.

3. Over de vlucht van deze F-27 is, vanwege de geheimhouding (?), geen informatie terug te vinden in de vliegtuig-logboeken; niet bij de Luchtmacht Staf, het Luchtvaart Museum en bij het 334-Squadron zelf. Hierdoor is niet alleen het nummer van het vliegtuig onbekend, maar ook de tijden van vertrek en aankomst.

4. De koerierster werd gespeeld door mevrouw Corrie Hendriks, normaal de secretaresse van TBZ, brigade-generaal P.G.A. Coopmans. Zij was gekleed in echte Zeeuwse klederdracht, die een in Zeeland woonachtige majoor voor deze gelegenheid van zijn tante geleend had.

5. De brigade-generaal Coopmans was als TBZ verantwoordelijk voor de uitvoering van de oefening. Omdat hij herstellend was van een keelontsteking, was hij vandaag pas voor het eerst aanwezig bij de oefening. In een gesprek dat ik had met generaal-majoor b.d. P.G.A. Coopmans vertelde hij mij dat de deelnemers *'echt aggeknepen zijn en ondervraagd zoals dat in oorlogstijd zou moeten'*.

E.J. SCHOEMAKERS

De gevechtswaardeverbetering van de Leopard-2 tank

INLEIDING

Het fenomeen gevechtswaardeverbetering (up-grading) bestaat eigenlijk al zolang er wapens en wapensystemen bestaan. Het verbeteren van reeds ingevoerde wapensystemen wordt om begrijpelijke redenen vooral toegepast bij systemen die relatief kostbaar zijn, zoals tanks en vliegtuigen en wanneer vervanging door een nieuwe generatie om operationele en/of logistieke redenen (nog) niet noodzakelijk is. Duidelijke voorbeelden waarbij gedurende een langere periode meer 'up-gradings' hebben plaatsgevonden zijn de strategische bommenwerper B-52 en de Centurion tank.

Zoals inmiddels in den brede bekend is zal op basis van de defensienota en de als bijstelling hierop verschenen prioriteiten-nota het gehele Leopard 1 bestand (468) uit de organisatie verdwijnen, terwijl het merendeel van het totaal beschikbare Leopard-2 bestand (445) een operationele bestemming in de KL zal behouden.

Hoewel de Leopard-2, inmiddels tien jaar na invoering in onder andere de KL, nog steeds tot de meest moderne tanks ter wereld gerekend kan worden, zal op basis van de aan het einde van dit decennium vigerende operationele eisen, deze tank een gevechtswaardeverbetering dienen te ondergaan.

In eerste aanleg werd reeds in 1986 door de Duitse overheid aangetoond dat de Leopard-2 vanaf de tweede helft van de negentiger jaren niet meer opgewassen zou zijn tegen de destijds verwachte kwalitatieve dreiging tot omstreeks het jaar 2010.

Op grond daarvan werd, tezamen met de twee overige gebruikers Nederland en Zwitserland, door Duitsland in 1989 een trilaterale overeenkomst bereikt omtrent een uit te voeren gevechtswaardeverbeteringsprogramma.

In 1990 werd door de Duitse overheid aan de industrie opdracht gegeven tot het ontwikkelen van een verbeteringsprogramma voor de Leopard-2, gebaseerd op nader vastgestelde eisen.

OPERATIONELE ASPECTEN

Tot het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en het Warschau-Pact werden de kwaliteit en kwantiteit van het risico c.q. de dreiging voor de westerse alliantie nog nagenoeg geheel bepaald door de (potentiële) militair-industriële mogelijkheden van met name de Sovjet-Unie en haar satellieten. Op grond daarvan werd destijds door het Westen een nieuwe generatie Sovjet-tanks niet voor het jaar 2000 verwacht. Inmiddels is de Sovjet-Unie uiteengevallen en ten prooi gevallen aan een proces van desintegratie. Politieke en economische instabiliteit in de landen van het huidige GOS (Gemenebest van Onafhankelijke Staten) zullen naar verwachting op den duur ook leiden tot een vertraging in de produktie van een nieuwe generatie tanks aldaar.

Maar de wijzigingen die inmiddels in de internationale veiligheidsituatie hebben plaatsgevonden zijn verstrekkend. In de verschenen prioriteiten-nota wordt aangegeven dat het dreigingsbeeld onder meer uitgebreid dient te worden met meer moderne westerse typen tanks zoals de Franse 'Le Clerq'. Zulks omdat de gewijzigde internationale veiligheidssituatie er inmiddels toe heeft geleid dat ook modern westers materieel, waaronder tanks, voor iedere koper met veel geld te koop is. Deze mogelijkheid leidt tot de constatering dat de kwaliteit van de dreiging niet langer nagenoeg uitsluitend bepaald wordt door militair materieel van niet-westerse makelij, maar mede bepaald kan en zal worden door onder meer moderne westerse tanks. Deze additionele dreigingsvorm is met name relevant voor landen zoals Nederland, die de intentie hebben, ook buiten het NAVO verdragsgebied, deel te nemen aan zogenaamde crisisbeheersings-

Leo-2 KWS in 'Mannheimer configuratie'.

operaties.

DE GEVECHTSWAARDEVERBETERING

In technisch opzicht zijn de verbeteringsmaatregelen met betrekking tot de Leopard-2 te onderscheiden in twee aspecten, ook wel fasen genoemd.

Fase I heeft betrekking op de vuurkracht in algemene zin. Fase II beoogt een verbetering van de bescherming, met name de zogenaamde ballistische bescherming.

De verbeteringen met betrekking tot fase I dienen de tank en zijn bemanning in staat te stellen de toekomstige dreiging, waaronder die van westerse typen tanks, effectief te kunnen bestrijden. Hiertoe dient de tank te kunnen beschikken over 120 mm KE (kinetische energie) patronen met een grote penetratievermogen dan thans nog het geval is. Dit grotere vermogen kan bereikt worden door een verbeterde materiaalsamenstelling en vorm van de penetrator alsmede drukverhoging door een zwaardere voortdrijvende lading. Bij een gelijkblijvend kaliber zal tevens de lengte van de schietbuis toenemen van L44 naar L55.

De verbeteringen met betrekking tot fase II hebben tot doel de (directe) bescherming door bepantsering te verbeteren. Dit wordt bereikt door het toevoegen/bevestigen van extra c.q. nieuwe pantserdelen aan de frontzijde van de romp en toren. De bovenzijde van de toren wordt tegen de dreiging van zogenaamde 'top attack'-munitie in belangrijke mate beschermd door de montage van een reactieve pantserlaag op het torendak. Het voorste deel van de zijkanten van de toren alsmede van de rupsbandschorten wordt van een extra, dan wel verbeterde, bepantsering voorzien. Tegen de binnenzijde van de torenwand zal een scherfwerende laag (liner) worden aangebracht.

Naast de voornoemde verbeteringen met betrekking tot vuurkracht en bescherming is nog een aantal andere wijzigingen voorzien. Deze dienen voor een deel beschouwd te

worden als onvermijdelijke gevolgmaatregelen van een aantal verbeteringen en voor een deel als autonome verbeteringen. De belangrijkste die in dit verband genoemd worden zijn:

* De commandants-richtperiscoop wordt voorzien van een autonome warmtebeeldmogelijkheid. Hierdoor behoeft de tankcommandant niet langer 'mee te kijken' in het warmtebeeld van zijn schutter, zodat onder meer de totale waarnemingssector bij slecht zicht of duisternis aanzienlijk groter wordt. De commandantsperiscoop wordt tevens zodanig verplaatst (links achter c-luik) dat de commandant een onbelemmerd zicht in front heeft.
* De electro-hydraulische aandrijving voor toren en kanon wordt vanwege het toegenomen torengewicht vervangen door een krachtiger en geheel elektrische aandrijving. Hierdoor verdwijnt ook het risico met betrekking tot het in brand kunnen geraken van hydraulische olie. Tevens neemt het stroomverbruik zodanig af, zodat bij stationair optreden gedurende lange(re) tijd in een zogenaamde 'silent watch' positie verkeerd kan worden.
* Het huidige bestuurdersluik wordt vervangen door een (schuif) luik dat zijdelings geopend wordt en tevens van een zwaardere constructie is. Deze wijziging voorziet in een hogere mate van (ballistische) bescherming met betrekking tot dit gedeelte van de romp.
* Een plaatsbepalings- c.q. navigatiesysteem in de gevechtsruimte dient de bemanning, met name in gebieden waar oriëntatie niet of nauwelijks mogelijk is, in staat te stellen snel en vrij nauwkeurig plaats en richting te bepalen.

STAND VAN ZAKEN

Het verbeteringsproject is voor de Koninklijke Landmacht op grond van het type uitrustingsstuk, aantal en financiën een groot project. Tevens draagt het project een multinationaal karakter vanwege de betrokkenheid van Duitsland, Zwitserland en Nederland. Bekend is dat Zweden grote belangstelling heeft en inmiddels al een eigen eerste beproeving met een beproevingsexemplaar heeft uitgevoerd.

Het hiervoor gestelde met betrekking tot de verbeteringen omvat het totaalpakket van de belangrijkste mogelijkheden. Niet noodzakelijkerwijs is een betrokken land gehouden aan het doen uitvoeren van het gehele programma van verbeteringen. Een nadere beperking in de eventuele uitvoering zal mogelijk zijn.

Zoals algemeen bekend, wordt (ook) de Duitse Bundeswehr geconfronteerd met aanzienlijke financiële beperkingen met betrekking tot investeringen. Oorspronkelijk zou van het Duitse Leopard-2 bestand (2125 stuks) een aantal van 699 stuks een verbetering ondergaan. Inmiddels is dit aantal teruggebracht tot circa 250 stuks. Tevens heeft Duitsland inmiddels te kennen gegeven dat het niet alle mogelijke verbeteringen zal doorvoeren. De belangrijkste gemaakte restricties zijn vooralsnog het niet verbeteren van de frontale bepantsering op het romp (onderstel) gedeelte en het torendak. Daarnaast ligt het vooralsnog in de bedoeling dat de verbeteringen met betrekking tot de vuurkracht (fase 1) niet voor 1999 uitgevoerd zullen worden.

Zwitserland heeft besloten voorlopig af te zien van het verbeteringsprogramma. Deze beslissing stoelt waarschijnlijk op meer gronden. Dit land heeft de licentiebouw van de huidige versie van de Leopard-2 nog maar kort geleden afgesloten. Daarenboven heeft Zwitserland een ander 'commitment' met betrekking tot het veiligheidsbeleid en een andere appreciatie van het risico c.q. de dreiging dan de westerse alliantie.

Nederland heeft inmiddels samen met Duitsland een beslissing genomen. De KL beoogt het gehele in de organisatie geplande bestand te verbeteren. Er bestaat een voorkeur te kiezen voor een nader met de Duitsers overeen te komen zelfde verbeteringsconfiguratie. Vooreerst wordt ernaar gestreefd de verbeteringen met betrekking tot de be

Slot op pag. 47.

DR. F. SNAPPER

De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel IV

De gebeurtenissen tussen 14 mei 18.00 uur en 15 mei 06.00 uur

Ook de beide andere compagniescommandanten waren omstreeks 17.30 uur vertrokken naar commandant-14 Grensbataljon voor een bespreking. De bataljonscommandant had een instructie opgesteld betreffende het optreden tegen parachutisten in de rug van het bataljon en wenste deze met de compagniescommandanten te bespreken. Maar nauwelijks was deze bespreking om 18.00 uur begonnen of de Duitse artillerie opende het vuur op de stelling in de omgeving van WH 19. De bataljonscommandant gelastte toen de compagniescommandanten onmiddellijk naar hun compagnieën terug te keren. Reserve 1e luitenant J.C. van Breda commandant-1-14 Grensbataljon, die het middenvak commandeerde, sprong op zijn motorfiets en was binnen en kwartier op zijn commandopost. 'Daarna begaf hij zich met een ordonnans per motor langs de voet van de dijk naar een uitkijkpost, gelegen bij de noordelijke scheidingslijn van zijn vak en slaagde er daar in, met behulp van kaart en kompas een vijandelijke artilleriestelling vast te leggen, welke zich bevond nabij 'Oude toren' te Woensdrecht. Een andere opstelling zou gelegen zijn ± 4 km noord van Woensdrecht'[1].

Het vijandelijk vuur viel in het algemeen meer dan 100 m te ver, terwijl later ook te kort werd geschoten. Dientengevolge werd slechts een opstelling van een stuk pantserafweergeschut getroffen, waarbij enkele manschappen lichte verwondingen opliepen. Deze bezetting trok langs de stelling zuidwaarts terug. 'Dit had tot gevolg dat vele soldaten en onderofficieren van het noordvak mede terugtrokken en steeds meer manschappen uit de stelling zich daarbij aansloten. Ook van het middenvak trokken manschappen en onderofficieren terug. De commandant van de 1e compagnie, dit ziende reed per motor met een korporaal zuidwaarts tot hij de kop van de colonne, die tot ± 100 man was aangegroeid, bereikte en slaagde erin deze grotendeels terug en voorlopig weer in hun opstellingen te brengen'[2].
Omstreeks 19.30 uur kon de vijand noord van de spoorweg . . . ' in verband met de dekking biedende westelijke dijk van de Hoogerwaardpolder snel tot deze dijk doordringen. Behalve met artillerievuur van verschillend kaliber opende hij het vuur met mitrailleurs en zware infanteriewapens . . . Vooral op het zuidelijk gedeelte van het aanvalsfront werd de vijand met succes beschoten door de sergeant-majoor, commandant van de sectie zware mitrailleurs, die de mitrailleur uit koepel G 9 in open opstelling had geplaatst, teneinde meer vuuruitwerking te kunnen verkrijgen . . . Het vuren met de lichte mitrailleurs werd door de commandant van het middenvak verboden in verband met de te grote afstand. Deze mitrailleurs . . . weigerden de een na de ander, zodat maar enkele bruikbare overbleven. In het noordelijk compagniesvak constateerde de waarnemend commandant, toen hij bij het verflauwen van het vijandelijk artillerievuur het gedeelte van zijn stelling noord van WH 19 bezocht, dat hier de bezetting van het pantserafweergeschut en die van de lichte mitrailleurs de stelling hadden verlaten'[3].
Waar was echter de compagniescommandant, kapitein Helmer, gebleven? 'De commandant van de rechter en linkercompagnie (de kapiteins Mulder en Helmer FS) waren niet aanstonds naar hun eenheden terugge-

gaan, zodat de bataljonscommandant, toen hem bleek dat zij zich nog in de nabijheid van zijn commandopost bevonden, hun opnieuw moest opdragen met spoed te vertrekken. Toen de bataljonscommandant zich na verloop van een kwartier ter controle in verbinding stelde met de commandopost van commandant-2e Compagnie, vernam hij, dat ook commandant-3e Compagnie, (kapitein Helmer FS) zich daar bevond, instede van zich naar zijn eigen compagnie te begeven. Nogmaals werd laatstgenoemde commandant gelast naar zijn eigen eenheid terug te gaan. Dit was zeer goed mogelijk door zich langs de goed berijdbare weg aan de voet van de dijk te begeven, die een uitstekende dekking bood, terwijl het artillerievuur nog beperkt bleef tot het noordelijk compagniesvak. Commandant-3-14 Grensbataljon vertrok daarop, vergezeld van zijn sergeant toegevoegd inderdaad in noordelijke richting langs de dijkvoet'[4].

De reden waarom kapitein Helmer niet onmiddellijk naar zijn commandopost is teruggekeerd kwam doordat, zoals de sergeant Koeman meedeelt tijdens de bespreking met de bataljonscommandant met de compagniescommandanten, '. . . mensen waren gezien in de omgeving van een boerderij, even ten noorden van Rilland. Dit was vreemd, aangezien de bevolking was geëvacueerd. Daar is een patrouille op afgestuurd, waarmede de trekker, die de kapitein had vervoerd is meegegaan'.

Koeman vermeldt dat toen de compagniescommandant weer naar buiten kwam eerst luitenant Van Breda is vertrokken en daarna kapitein Mulder (na opnieuw door de bataljonscommandant hiertoe te zijn gesommeerd FS). Maar kapitein Helmer kon nog niet vertrekken, want de trekker was nog niet teruggekeerd en moest daarna nog tanken[5]. Helmer moest dus wachten en toen heeft Mulder zich bij hem gevoegd. Beide compagniescommandanten waren, zoals ook de bataljonsadjudant, reserve eerste luitenant H.A. Treu, meedeelt in een geschokte gemoedstoestand[6]. Mulder is vertrokken na de sommatie van majoor Triebel en Helmer volgde toen zijn trekker weer ter beschikking kwam. Koeman heeft toen aangeraden eerst naar Bath te rijden, hetgeen ook gebeurde. Daar heerste wanorde.

'Ik herinner mij, dat kort na onze aankomst in Bath, kapitein Helmer op straat een onderhoud had met kapitein Mulder, nadat hij tevoren bij de kapitein Mulder in de commandopost was geweest. . . . wij besloten te voet verder te gaan, omdat ook artillerievuur op Bath viel. Op ongeveer 800 m ten noorden van Bath ontmoetten wij mensen van de verbindingsafdeling van het middenvak, die ons toeriepen: Ga terug, de stelling is verlaten, de Duitsers zijn doorgebroken! De chauffeur was daarna verdwenen en is vermoedelijk met de jongens meegegaan. Wij zijn toen nog even verder gegaan en namen waar, dat het schieten in de omgeving van WH 19 doorging. Ik raadde de kapitein terug te keren, doch de kapitein wilde door naar zijn commandopost.

Wij zagen verderop geen mensen meer en zijn toen teruggekeerd naar Bath, hebben daar kapitein Mulder met veel mensen en bagage in een paar kotters zien vertrekken. Nadat wij nog langs de zuidrand van Bath hadden gelopen en hadden gezien dat Bath geheel verlaten was, vonden wij in de haven een marinesloep. Ik ben toen in de sloep gesprongen, doch de kapitein wilde niet mee, waarna ik hem nog aan zijn jas erin heb getrokken. De haven uitvarende werden wij uit noordoostelijke richting beschoten. Op de Schelde hebben wij waargenomen, dat er in Rilland brand was . . . Wij zijn het laatste uit Bath vertrokken; toen wij op de Schelde waren was het donker'[7].

Een goed inzicht in de gebeurtenissen bij Bath krijgt men uit een brief van de opperkonstabel (adjudant-onderofficier) H. de Smidt, die toen het bevel voerde over de marinekustwacht te Bath, aan luitenant-kolonel Stuvel, die de opperkonstabel om inlichtingen had gevraagd[8]. In die brief vermeld De Smidt dat om 18.00 uur op de rede van Bath een Rode-Kruisvaartuig arriveerde (een schip van de provinciale stoombootdienst), later gevolgd door vier vissersvaartuigen die het haventje van Bath binnen liepen, bemand met Vlissingse vissers. De Smidt

wees de schippers hun ligplaatsen aan en deelde hen mee: '. . . dat ze moesten blijven wachten op nadere orders'. Tevens zond hij een motorbootje naar het Rode-Kruisvaartuig dat terugkwam met de gezagvoerder en een adjudant-verpleger van de marine. Deze vroegen om instructies waarop De Smidt zich telefonisch met commandant-14 Grensbataljon in verbinding stelde en als antwoord kreeg dat op nadere orders moest worden gewacht. Een matroos kwam de opperkonstabel waarschuwen dat er soldaten op de vissersvaartuigen waren gegaan. De Smidt ging ernaar toe, stuurde de soldaten eraf 'tevens hen medegedeeld, dat die schepen niet voor hen, maar voor hun gewonde makkers bestemd waren; het bleek mij tevens dat die soldaten al uitrustingsstukken aan boord hadden geworpen. Een ordonnans van mijn post kwam mij halen, daar de bataljonscommandant mij aan de telefoon had geroepen; de bataljonscommandant vroeg mij of er al oorlogsschepen in het zicht waren, waarop ik ontkennend moest antwoorden; deze vraag van de bataljonscommandant hield verband met het ontvangen bericht van Commando Zeeland dat Hr.Ms. Flores en Engelse bommenwerpers zouden komen. Naar de dijk te zijn gegaan, om eens poolshoogte te nemen; de vier vaartuigen waren nog aan de kade, maar vele soldaten bevonden zich aan boord. Ondertussen . . . sloegen enige granaten in en wel op de slikken voor het haventje; de soldaten en ook enige manschappen van mijn post werden nerveus en wilden weg; tevens zag ik dat het hospitaalscheepje onder stoom was gegaan richting Vlissingen. De Smidt is toen onmiddellijk naar zijn commandopost teruggekeerd en heeft de bataljonscommandant opgebeld, die hem order gaf het vaartuig terug te roepen, maar omdat met een en ander nogal wat tijd verloren was gegaan was het vaartuig in het nauw van Bath achter de dijk verdwenen. Vervolgens begaf hij zich naar de dijk en zag dat de projectielen dichterbij insloegen en dat een vissersschip met soldaten aan boord wegvoer, terwijl op de andere vaartuigen zich soldaten inscheepten. Een vissersvaartuig voer weg en De Smidt gaf een ander vaartuig opdracht dit scheepje terug te halen. De Smidt gaf als tijdstip op 19.30 uur. Aangezien De Smidt toen hij dit schreef op 3 november 1941 geen document meer tot zijn beschikking had zal hij zich hebben vergist, want het zal toen omstreeks 18.30 uur zijn geweest. De Smidt meldde dit aan de bataljonscommandant die kapitein Mulder aan de telefoon riep. Zelf ging De Smidt naar de dijk en zag dat twee wegvarende vissersvaartuigen door de vijand onder vuur werden genomen. Bovendien kwam een aantal projectielen tot ontploffing in de nabijheid van de post van de marinekustwacht. Toen scheepte kapitein Mulder en de overige militairen zich in en voeren weg, hetgeen De Smidt om 19.45 uur aan de bataljonscommandant meldde. (Deze was hier toen reeds van op de hoogte). Korte tijd later kreeg hij van de bataljonscommandant bevel zich met zijn manschappen terug te trekken[9].

Ook majoor Triebel heeft over deze gebeurtenissen een rapport ingediend[10], waaraan ook de auteur Kamerling het een en ander heeft ontleend en waarvan een deel reeds in deze beschouwing is opgenomen. Het is niet duidelijk op welk ogenblik de bataljonscommandant de kapiteins Helmer en Mulder nabij zijn commandopost heeft aangetroffen en gelast heeft naar hun eenheden te vertrekken. Ook is niet vermeld dat kapitein Helmer op dat ogenblik geen transport had, omdat hij op zijn trekker moest wachten. Aan de andere kant liggen Rilland en Bath slechts enkele kilometers van elkaar. Aangenomen mag worden dat de kapiteins omstreeks 18.15 uur door majoor Triebel werden gelast met spoed te vertrekken, waaraan kapitein Mulder voldeed en kapitein Helmer 10 minuten later, toen zijn trekker terug was. Het is dan heel goed mogelijk dat toen een kwartier later majoor Triebel de commandopost van de Commandant-2e compagnie opbelde hij van kapitein Mulder vernam dat ook kapitein Helmer daar was, die uiteraard de opdracht kreeg onmiddellijk naar zijn eigen commandopost te vertrekken. Daarna hebben echter beide kapiteins buiten met elkaar staan praten en het zal omstreeks 18.45 uur zijn geweest dat de eerste granaten

in de buurt van Bath zijn gevallen. Het zal ongeveer een half uur later zijn geweest dat commandant-14 Grensbataljon zijn luitenant-adjudant opdracht gaf commandant 3-14 Grensbataljon te bellen, maar de verbinding bleek door het artillerievuur te zijn verbroken. Toen liet de bataljonscommandant zoals luitenant Treu meedeelt kapitein Mulder opbellen, die aan de luitenant-adjudant '. . . toestemming vroeg de stelling te ontruimen en met de voor gewonden evacuatie bestemde schepen in de haven van Bath weg te varen . . . Deze gaf het door aan de tegenover hem zittende bataljonscommandant, die zulks ten strengste verbood. Bij het doorgeven van die order aan de compagniescommandant brak deze laatste het gesprek af met de uitroep: 'De Duitsers zitten in Bath', waarna geen verbinding meer werd verkregen. Luitenant Treu kreeg toen opdracht om met een motor met zijspan naar Bath te rijden, maar toen hij daar omstreeks 19.00 uur zal zijn aangekomen trof hij nog slechts één soldaat in een schuttersputje[11]. Er vielen toen geen granaten. Die soldaat bleek echter uit een ander deel van de stelling te zijn en luitenant Treu gelaste hem daar naar toe terug te keren. Kapitein Mulder en zijn mannen hadden reeds de haven verlaten. De luitenant-adjudant zal een minuut of vijf later op het bataljonsbureau zijn teruggekeerd, waar hij opdracht kreeg naar een ander paar andere punten langs de zuidkust te rijden om de schepen te 'praaien'. Toen de luitenant-adjudant op de motor daar aankwam bleken de schepen reeds te ver uit de kust te en moest hij onverrichterzake naar het bataljonsbureau terugkeren. Inmiddels had majoor Triebel omstreeks 19.45 uur aan de commandant van de bij de Separatiedijk opgestelde sectie van 2-14 Grensbataljon, opdracht gegeven zich met zijn sectie naar het middenvak te verplaatsen om, op aanwijzing van commandant-1-14 Grensbataljon, het door de vlucht van een deel van de bezetting ontstane gat te bezetten. Spoedig daarna stelde hij commandant-38 Regiment Infanterie telefonisch op de hoogte van de toestand. Tenzij er zeer snel steun van artillerie en vliegtuigen zou komen om de vijandelijke batterijen te bestrijden en automatische wapens om de uitgevallen mitrailleurs te vervangen zou het zeer de vraag zijn '. . . of tot het invallen van de duisternis zou kunnen worden standgehouden'[12]. Toen Treu, opnieuw teruggekeerd in de kamer van de bataljonscommandant binnenkwam, hoorde hij dan nog majoor Triebel door de telefoon zeggen: 'Het bataljon terugnemen. Jawel overste'[13]. Het zal toen omstreeks 19.50 uur zijn geweest.

Het is niet alleen de vlucht van de aan shellshock lijdende kapitein Mulder met een deel van zijn compagnie geweest, die de oorzaak is geweest van de val van de Bath-stelling (de sectie van zijn compagnie, die was aangeleund aan het middenvak, had de stelling niet verlaten).

Het ontbreken van artilleriesteun is eveneens een belangrijke factor geweest.

Reeds is medegedeeld dat, ofschoon allesbehalve eenvoudig, artillerie beschieting mogelijk was. Hr.Ms. Flores (drie kanons van 15 cm en enige mitrailleurs tegen luchtdoelen) had op 14 mei reeds voor het aanbreken van de dag opdracht gekregen de Oosterschelde tot Yerseke op te gaan. De diepgang van het schip maakte het onmogelijk dat dit schip verder oostwaarts op te stomen. Maar daardoor kon vanaf de Flores geen zicht worden verkregen op de Bathstelling[14]. Wel zou de landmacht de te beschieten doelen en de hiervoor vereiste waarnemingen radiotelegrafisch aan het oorlogsschip hebben kunnen doorgeven. Hiervoor had de commandant Verbindingsafdeling 14 Grensbataljon reserve eerste luitenant J.H.G. Scheffer op 13 mei van Commando Zeeland een personenauto met een daarin gemonteerde ultra kortegolf radio ontvang-zend-installatie ontvangen[15] om aan het oorlogsschip, dat zou komen de posities op te geven van de te beschieten doelen en de waarnemingen betreffende de uitwerking van het scheepsgeschut. Dit is echter slechts overdag mogelijk, omdat bij duisternis geen gebruik kon worden gemaakt van hulprichtpunten. En zo had op 14 mei voor het dag worden Hr.Ms. Flores bevel gekregen de Oosterschelde op te varen tot Yerseke '. . . om daar het overste-

ken van vijandelijke strijdkrachten te beletten en artilleriesteun te verlenen aan de stellingen op Zuid-Beveland. Het schip heeft die dag op de Oosterschelde dienst gedaan als een soort schijf voor de Duitse duikbommenwerpers'[16]. Uit het sturen van de Flores naar Yerseke blijkt dat Durand's inzichten betreffende een aanval met stormboten op de noordelijke oever van Zuid-Beveland toch wel enige indruk op de Commandant Zeeland hadden gemaakt. Maar het Stafkwartier-Commando Zeeland had majoor Triebel hiervan in kennis moeten stellen, die op grond van andere informatie Hr.Ms. Flores in Bath verwachtte en onkundig bleef van de aanwezigheid van dit oorlogsschip bij Yerseke. Dientengevolge werd de door commandant-1-14-Grensbataljon vastgelegde vijandelijke artilleriestelling niet door de drie 15 cm kanons van de Flores beschoten, die de hele Bathstelling kon bestrijken. Het vuur van de Flores zou het moreel van de bezetting van de Bathstelling zeker hebben verhoogd. De inscheping van het geneeskundig personeel op het Rode Kruisschip te circa 18.45 uur tegen het uitdrukkelijke bevel van de bataljonscommandant in en het vertrek omstreeks een half uur later, van kapitein Mulder met ongeveer 80 man, had wellicht kunnen worden voorkomen, indien Hr.Ms. Hydra met drie kanons van 7,5 cm, waarvan twee tegen luchtdoelen konden worden gebruikt en een dubbelmitrailleur van 12,7 mm tegen luchtdoelen, die op 14 mei zich op de rede van Vlissingen bevond, die dag naar Bath had gestuurd. In dat geval had Hr.Ms. mijnenlegger Hydra het vuur van de Hr.Ms. Flores kunnen versterken.

Uiteraard had men de stelling toch moeten ontruimen, want men wist dat de tegenstand slechts van beperkte duur kon zijn. De bataljonscommandant had de terugtocht . . . grondig kunnen voorbereiden, hetgeen te meer nodig was aangezien deze terugtocht moest worden geleid door de inundaties voor de Zanddijkstelling[18]. Verschillende officieren, onder andere de compagniescommandanten en luitenant Scheffer, wisten van deze voorbereidingen af[19].

Majoor Triebel beschikte over een bataljonsbureau in het gemeente huis van Rilland en een commandopost ongeveer 300 m zuid van de kunstweg Bergen op Zoom - Vlissingen. Het was de bedoeling dat wanneer de oorlog uitbrak majoor Triebel de commandopost zou bezetten. Maar de bataljonscommandant heeft de commandopost niet willen betrekken, omdat deze onvoldoende was gecamoufleerd. Volgens luitenant Scheffer, wiens commandopost op 25 m afstand lag van de bataljonscomandopost, gold dit voor de hele stelling. Over het feit dat majoor Triebel in Rilland bleef, maakte de commandantverbindingsafdeling zich zorgen.

Immers de bataljonscommandant beschikte in zijn bureel in Rilland slechts over één telefoontoestel, terwijl in de commandopost twee van die toestellen aanwezig waren, zodat tegelijkertijd in- en uitgaande gesprekken konden worden gevoerd. Bovendien kon op beide toestellen hetzelfde gesprek worden geschakeld zodat belangrijke berichten of bevelen door een tweede persoon kon worden mee geluisterd. Bovendien kon men vanaf de dijk waarin de commandopost van de bataljonscommandant lag het voornaamste gedeelte van de stelling goed overzien, hetgeen vanaf het bataljonsbureau te Rilland niet mogelijk was[20].

Mijns inziens heeft het feit dat majoor Triebel vanuit het bureau te Rilland - en niet vanuit de commandopost - de gevechtshandelingen heeft geleid geen beslissende invloed gehad op de uitkomst van het gevecht. Wel was door artillerievuur de telefonische verbinding tussen de commandopost van 3-14-Grensbataljon en het bataljonsbureau te Rilland verbroken, maar dat heeft op het verloop van het gevecht geen invloed uitgeoefend.

Luitenant Scheffer, die omstreeks 18.30 uur op zijn commandopost arriveerde en vandaar uit de telefoongesprekken tussen bataljonscommandant en compagniescommandanten kon volgen, vermeldt dat aan de bataljonscommandant ook nog om vliegtuigen werd verzocht. Deze antwoorde dat er waarschijnlijk Engelse jagers zouden komen. Een later verzoek werd beantwoord met bevestiging hiervan[21]. Hieruit mag worden

afgeleid dat aan commandant-14 Grensbataljon tussen 10 en 14 mei vliegtuigen was toegezegd. De inmiddels ingetreden Duitse superioriteit in het luchtruim, maakte echter een ingrijpen van geallieerde gevechtsvliegtuigen in de gevechten om de Bathstelling onmogelijk. En mede hierdoor gaf commandant 14 Grensbataljon tegen 20.00 uur zijn ondercommandanten het bevel tot de terugtocht.

Doordat noch de marine noch de luchtmacht ingreep kon het terugtrekken uit de Bathstelling niet wachten totdat de duisternis inviel. Het bevel tot de terugtocht is op het juiste ogenblik gegeven. Echter heeft de wijze van uitvoering alles te wensen overgelaten. Immers in een bevel voor de terugtocht behoren onder meer de volgende gegevens te worden opgenomen: tijdstip waarop de terugtocht moet aanvangen; sterkte van het achter te laten scherm; tijdstip waarop het scherm moet terugtrekken; maatregelen voor de opname van de terugtrekkende troepen in de eigen stelling; tijdstip waarop de eenheden bepaalde punten moesten overschrijden; het verzamelen tijdens en na de terugtocht. Majoor Triebel meende echter dat hiervoor de tijd ontbrak, hoewel de wegversperring en de draadhindernissen nog intact waren. Het meest uitgebreide bevel voor de terugtocht gaf de bataljonscommandant telefonisch aan commandant-1-14 Grensbataljon dat als volgt luidde: 'Terugtrekken via Separatiedijk; je weet de weg, denk aan de mijnen; automatische wapens het laatst uit de stelling' gepaard gaande met het verzoek de waarnemend commandant-3-14-Grensbataljon in te lichten, die telefonisch niet meer bereikbaar was. De door luitenant Van Breda uitgezonden ordonnans wist toen hij de desbetreffende officier had bereikt zich alleen nog maar te herinneren: 'Terugtrekken op Separatiedijk'. Commandant-1-14 Grensbataljon gaf zijn eenheden opdracht via de Separatiedijk naar Yerseke terug te trekken, waar nadere bevelen zouden volgen. Hijzelf bleef met enkele mitrailleurbedieningen in de stelling en vernietigde wapens en munitie die niet konden worden meegenomen. Hij vertrok toen de duisternis reeds was ingevallen[22]. Door het onvolledige bevel van de bataljonscommandant zal er toen het bataljon zich in Kapelle verzamelde, hooguit een 150 man bijeen zijn geweest, inclusief de staf met de bataljonscommandant, die per autocolonne uit Rilland was vertrokken. Majoor Triebel heeft gedurende deze terugtocht geen leiding gegeven. Wel heeft hij, nadat hijzelf reeds het bataljonsbureau had verlaten, luitenant Treu opgedragen dit bureau te ontruimen. Toen deze de geheime kaart, waarop de droogblijvende toegangen tot de Zanddijkstelling stonden vermeld, niet kon vinden, stak hij het hele archief in brand, waarop het oude stadhuisje van Rilland-Bath in vlammen opging[23].

Vermeldenswaard is nog dat de beide secties van 2-14 Grensbataljon, die niet met kapitein Mulder waren weggevaren de terugtocht op goede wijze hebben volbracht. De sectiecommandant van de sectie in het noordelijk deel van het desbetreffende compagniesvak had omstreeks 20.00 uur eveneens telefonisch de wel zeer korte order gekregen: 'Terugtrekken op Kapelle, auto's te Bath aanwezig'. Bij wijze van uitzondering bleek deze onvolledige order voldoende te zijn geweest. De sectie begaf zich naar Bath, vond daar een vrachtauto en reed ermee naar Kapelle[24]. Hierbij wordt aangetekend dat toen luitenant Scheffer soldaten zag rondlopen, die hij verzamelde en ook op de terugweg soldaten, die tot verschillende compagnieën en secties behoorden, oppikte. In Bath had hij kunnen verhinderen dat een aantal soldaten met de radiowagen waren weggereden, maar tijdens de terugtocht kon hij dit voertuig niet langs een versperring krijgen, waarop hij het ultra kortegolf-toestel vernietigde en met de wagen in een sloot liet werpen[25].

De sectiecommandant van de sectie van 2-14 Grensbataljon, die naar het middenvak oprukte, kreeg van een onderofficier bericht dat het bataljon terugtrok. De sectiecommandant wilde dit niet geloven. Hij nam aan dat de bataljonscommandant inmiddels naar de commandopost aan de Separatiedijk was gegaan en zond een patrouille daar naar toe, waar niemand werd gevonden. Hij besloot

toen, het was inmiddels 22.15 uur geworden, terug te trekken op Yerseke. Aldaar de volgende ochtend omstreeks 4.00 uur aangekomen vond de sectiecommandant niemand van zijn eigen bataljon en meldde zich bij commandant-III-38 Regiment Infanterie wiens bataljon het noordelijk vak van de Zanddijkstelling bezette. Deze gelastte hem nabij de commandopost stelling te nemen[26].
Inmiddels was in het stafkwartier Commando Zeeland kort na het bericht van de ontruiming van de Bathstelling, twijfel ontstaan aan de juistheid van de berichten omtrent de omvang van de Duitse strijdkrachten bij die stelling. Dientengevolge belde kapitein van Kervel het postkantoor in Rilland op, maar daar had men nog geen Duitser gezien. Van Kervel gaf dit bericht door aan de luitenant-kolonel Bruins, die overwoog de restanten van 14 Grensbataljon met andere eenheden naar de Bathstelling terug te zenden[27]. Dit was inderdaad mogelijk geweest want generaal A. Wodrig, commandant van het 26e Duitse legerkorps, waartoe de eenheden behoorden die de Bathstelling hadden aangevallen, had inmiddels vernomen dat de Vesting Holland had gecapituleerd. Derhalve had hij een parlementair uitgestuurd om van Commandant Zeeland voor 5.20 uur op 15 mei overgave te eisen. Zo niet, dan zouden een uur later drie afdelingen artillerie het vuur openen op de omgeving van Rilland-Bath, gevolgd door een aanval van de drie bataljons van het SS-regiment Deutschland dat vervolgens over Goes, zo snel mogelijk naar Middelburg moest oprukken[28]. Een Nederlands detachement zou dus voldoende tijd hebben gehad om de Bathstelling opnieuw te bezetten, maar zou al snel door de SS bataljons onder de voet zijn gelopen. Gelukkig heeft commandant-38 Regiment Infanterie, in verband met de vermoeidheid van de troep en de onvoldoende bewapening, het voor de Bathstelling bestemde detachement niet daarheen gezonden. Zou dit wel zijn gebeurd, dan zou, zoals Kamerling terecht opmerkt: '. . . zeer waarschijnlijk hebben geleid tot een groot verlies aan mensenlevens, zonder dat zulks ten goede zou zijn gekomen aan de verdediging van de Zanddijkstelling'[29].
Uiteraard had de Duitse parlementair, kapitein van de Generale Staf Herre, vergezeld van een trompetter en twee tolken, in de Bathstelling niemand gezien. Nadat hij naar Krabbendijke was gegaan, waar hij evenmin een mens ontmoette, keerde hij zo snel mogelijk terug om te voorkomen dat de Duitse duikbommenwerpers nodeloos de Bathstelling bombarderen. 'Tegen 5.00 uur (3.40 uur Nederlandse tijd) bereikten we de commandopost van de 9/SS-'D' (een compagnie van III-SS Regiment Deutschland). Wanneer ze te horen krijgen dat de Stuka's niet zullen komen, zijn ze zeer teleurgesteld, ze waren met name door de verliezen, veroorzaakt door mijnen, zeer verbitterd'[30]. Hieruit blijkt ook dat de mijnen, die voor de Bathstelling waren gelegd verliezen onder de SS hebben veroorzaakt. Bij 9/SS-'Deutschland' was een groepje motortransport en kon zo tijdig de staf van de SS-Verfügungsdivision bereiken dat van daaruit verhinderd kon worden dat de duikbommenwerpers de Bathstelling aanvielen. Generaal Wodrig, die op dat moment zich ook in dat stafkwartier bevond, gelastte toen dat de eenheden, bestemd voor de aanval op de Bathstelling, de Zanddijkstelling moesten aanvallen[31].
Zoals bekend had op 14 mei, om 16.50 uur de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht zijn onderbevelhebbers, geseind dat gecapituleerd moest worden. Kort daarvoor had Commandant Zeeland het bericht gekregen, dat die order niet voor Zeeland gold[32].
Maar toen omstreeks 19.00 uur generaal Winkelman het bericht van de capitulatie, over de radio meedeelde werd dit uiteraard ook door de strijdkrachten in Zeeland gehoord. Het maakte ook hier, evenals elders in het land een verpletterende indruk. Maar in die radiorede werd er geen gewag van gemaakt dat die capitulatie niet voor Zeeland gold.
Schout-bij-nacht Van der Stad, Commandant Zeeland zal op dat ogenblik in gesprek met de Franse schout-bij-nacht Platon zijn geweest en de officieren van het stafkwartier-Commando Zeeland zullen hem niet hebben willen storen, maar wilden zelf geen

besluit nemen. Op dat ogenblik kwam de commandant-2e zelfstandige zoeklichtensectie tegen luchtdoelen, eerste luitenant der Genie P.A.A. Willemse op het stafkwartier. Deze stond rechtstreeks onder Commandant Zeeland. Voor hem was de zaak heel eenvoudig. Kort tevoren had generaal Winkelman bekend gemaakt dat hij nimmer bevelen en berichten per radio zou geven. Derhalve was dit bericht vals en het Commando Zeeland liet dat omroepen[33].

Tijdens de bespreking tussen Van der Stad bleek de laatste woedend te zijn op generaal Durand, commandant 68 Division d' Infanterie. Hij verzocht dan ook onmiddellijke telefonische verbinding '. . . met de Admiral-Nord, noemde, - toen de verbinding er was - generaal Durand allerlei lelijks toe onder andere 'Defaitiste', verzocht zijn onmiddellijke aflossing door een flinker iemand enz. Het resultaat was dat zou worden gewerkt aan de aflossing, maar deze met het oog op het moreel niet meteen kon plaats hebben, doch generaal Durand zou zolang worden gesteld onder schout-bij-nacht Platon, die ouder in rang was. Op die bijeenkomst werd tevens besloten dat III-40 Regiment Infanterie naar de Zanddijkstelling moest terugkeren en de Franse torpedoboot l'Incomprise en Hr.Ms. mijnenlegger Hydra voor het aanbreken van de dageraad de Westerschelde zou opstomen om de Zanddijkstelling met hun scheepsgeschut te steunen[34]. Kamerling heeft er in zijn werk op gewezen dat de mogelijkheid had bestaan Hr.Ms. Hydra, die op 14 mei voor Vlissingen lag, naar Bath te sturen ter versterking van de Bathstelling[35]. Dit schip echter had een taak bij de luchtverdediging van Vlissingen. Maar de beide vlagofficieren achtten het behoud van de Zanddijkstelling zo belangrijk dat zij hiervoor het risico, dat een vermindering van de luchtverdediging van Vlissingen met zich meebracht, aanvaardden.

De bespreking tussen beide vlagofficieren zal tegen 20.00 uur zijn geëindigd, want kort daarna kreeg commandant-2-III-40 Regiment Infanterie van zijn bataljonscommandant bericht dat het bataljon terug moest keren naar de Zanddijkstelling. Immers tezelfdertijd werd bekend dat de Brusselse radio om 20.00 uur het bericht betreffende de Nederlandse capitulatie had verspreid; Nederland had gecapituleerd, behalve Zeeland, waar zou worden doorgevochten. De manschappen voelden zich verraden[36].

Het Franse detachement van kolonel Guihard had niet, zoals in het voornemen had gelegen de Westerschelde in de nacht van 13 op 14 mei kunnen oversteken. Gebrek aan scheepsruimte was hiervan de oorzaak. De verkenningsafdeling bereikte in de loop van de ochtend Zuid-Beveland.

Het werd 22.00 uur voordat alle eenheden van de bataljons van het Franse 271 Regiment d' Infanterie de Westerschelde waren overgezet. En toen stond de trein nog in Zeeuws-Vlaanderen.

Inmiddels had kolonel Guihard aan luitenant Courtois van de verkenningsafdeling opgedragen de noordkust van Zuid-Beveland te verkennen en het terrein oost van het kanaal door Zuid-Beveland. Ook moest hij contact opnemen met de Nederlandse troepen, die hij ontmoette en hen inlichten over de komst van 271 Regiment d' Infanterie.

's Avonds rapporteerde luitenant Courtois zijn kolonel als volgt:

'De zuidelijke oever van de Oosterschelde is (westwaarts) van Kattendijke tot Wilhelminadorp bezet door een bataljon van (het Franse) 224 Regiment d' Infanterie; van Kattendijke tot Wemeldinge door de Hollanders (III-40 Regiment Infanterie) die de indruk geven dat hun wil om te vechten enigermate aan het wegvloeien is. Zij zijn onkundig van de gebeurtenissen oost van het kanaal.

Op de rede van Wemeldinge bevinden zich drie Franse oorlogsschepen (de chasseurs 6, 9 en 41) die regelmatig vuur geven op de dijk die het eiland met het vasteland verbindt. De brug over het kanaal (door Zuid-Beveland) van de straatweg Yerseke-Kapelle is opengedraaid en gemineerd.

In Yerseke bevindt zich een Nederlands bataljon waarvan de officieren, volledig gedemoraliseerd, het bevel tot de terugtocht hebben gegeven . . . Zij beweren dat de radio de capitulatie van Nederland heeft aangekondigd en zij zetten de terugtocht voort

ondanks de pogingen van luitenant Courtois, om hen van het tegendeel te overtuigen'.
(Het zullen officieren van 14 Grensbataljon zijn geweest, die op Kapelle terugtrokken).
Voorts vermeldt Courtois dat er in Rilland twee of drie Nederlandse bataljons zijn, waarvan de wil tot vechten eveneens gering is. Hij zal deze informatie hebben gebaseerd op grond van de gesprekken met de Nederlandse officieren in Yerseke. Met deze bataljons zijn uiteraard de bataljons in de Zanddijkstelling bedoeld. Taalmoeilijkheden zullen waarschijnlijk de oorzaak zijn geweest van dit misverstand. Het is dan ook niet verwonderlijk dat luitenant Courtois zijn rapport besluit met de woorden: 'Algemene indruk: reken niet op het Nederlandse leger'[37].
Op 14 mei heeft er ook nog een gesprek plaats gevonden tussen kolonel Guihard en luitenant-kolonel Bruins, commandant-38 Regiment Infanterie, gedurende hetwelk deze laatste de Fransman erop wees dat de Nederlanders niet alleen zouden vechten. Maar dat als gezamenlijk met de Fransen zou worden gestreden de Nederlanders als leeuwen zouden vechten[38]. Guihard echter, zal na het lezen van het rapport van luitenant Courtois geen vertrouwen meer gehad hebben in de Nederlandse leeuw(en).
Een dergelijk gevoel had zich ook van andere Franse officieren meester gemaakt en tussen Nederlandse en Franse officieren bestond weinig sympathie. Franse officieren die in de avond van 14 mei in Kapelle waren aangekomen hadden niet veel respect voor hun Nederlandse collega's 'Ce ne sont pas des officiers' merkten zij onder elkaar op[39]. En dan te bedenken dat verreweg de meeste Franse officieren, evenals de Nederlandse, reserveofficieren waren.
Maar de Franse reserve-officier had de mentaliteit van de beroepsofficier, die voor de eer van het vaderland en de strijdkrachten streed. De Nederlandse reserve-officieren evenals de minderen in het algemeen, ik heb er reeds op gewezen, aanvaardden de strijd slechts indien men kon verwachten dat een redelijk resultaat zou worden bereikt.
Hierbij kwam dat voor een gezamenlijke verdediging van de Zanddijkstelling, kolonel Guihard geen troepen ter beschikking had. Hij had de uitdrukkelijke order achter het kanaal door Zuid-Beveland, dat 8,5 km lang was, stelling te nemen. Hiervoor had hij in eerste linie slechts vijf en een halve tirailleurcompagnie beschikbaar. In de Zanddijkstelling, 7 km lang en door een aantal inundaties gedekt, lagen in de hoofdweerstandsstrook, na terugkeer van III-40 Regiment Infanterie, zes tirailleurcompagnieën.
De schrijver Kamerling, die het rapport van Courtois niet kende, veronderstelde '. . . dat de Fransen de Nederlandse troepen in Zeeland als 'quantité négligable' beschouwden, een opvatting, welke ongetwijfeld in ernstige mate is beïnvloed door de houding van de naar Zeeland teruggetrokken Peeltroepen, de geruchten omtrent Duitse parachutisten en vijfde colonne, het vertrek van de regering en de Koninklijke Familie, alsmede na 14 mei door de capitulatie van het Nederlandse leger buiten Zeeland en de daaruit voortvloeiende verwarring . . .'[40]. Het rapport van luitenant Courtois bevestigt Kamerlings veronderstelling.
De reacties op het capitulatiebericht verschilden van eenheid tot eenheid.
Een goed inzicht in de algemene situatie wordt verkregen uit het rapport van commandant-Sectie 10 lang 30, reserve eerste luitenant H.J. Sweers, die tevens meedeelt: 'dat op 10 mei op een gegeven ogenblik meer dan 70 Duitse vliegtuigen konden worden geteld en de order kreeg '. . . de stelling volledig te bezetten en om daarna zoveel mogelijk te werken aan het afmaken en verbeteren van de stelling'. Vanaf 12 mei werd dit steeds moeilijker. 'Zand was er bijna niet meer te krijgen terwijl de zandauto's steeds weer door vliegtuigen met mitrailleurs beschoten werden'[41].
In zijn rapport betreffende 14 mei meldt Sweers onder meer het volgende:
'Per radio bericht ontvangen van de capitulatie van Holland en dat Zeeland door zal vechten. Voorts bericht ontvangen van het vertrek van H.M. de Koningin en de regering naar Engeland.
Hierdoor werd het moreel van de troep zeer

ongunstig beïnvloed. Direct hierna kwam het bericht van Commando Zeeland over de onjuistheid van het radiobericht van de capitulatie van Holland. De troep weigerde echter deze tegenspraak te geloven, aangezien de stemmen van de omroepers waren herkend. Het gevolg hiervan was dat het vertrouwen in de hogere legerleiding in Commando Zeeland ten zeerste was geschokt. 's Middags geholpen bij het kwartier zoeken voor 200 Fransen, welke de indruk maakten uiterst vermoeid te zijn. 's Avonds kwam het gerucht dat de Bath-stelling gevallen was. Later op den avond ('s nachts??) het vuur geopend op ROELSHOEK (snelvuur 3 min tempo 3). Waarneming was niet mogelijk. Afstand ongeveer 9.500 m. Vervolgens kreeg ik opdracht voor storend vuur op Krabbendijke en Waarde. Nog voor deze opdracht echter uitgevoerd kon worden kwam de opdracht het vuur te staken. Weerberichten werden niet gegeven.
Over de toestand van de eigen en de Duitse troepen kreeg ik geen inlichtingen, zodat ik hiervoor moest afgaan op de geruchten welke in Schore doordrongen'[42].
De door Sweers vermelde Fransen zullen hebben behoord tot het Franse 271 Regiment d' Infanterie. Was toen reeds een groot deel van de Nederlandse troepen uitgeput door het jacht maken op parachutisten en leden van de vijfde colonne, die nimmer werd aangetroffen, deze Fransen hadden vanaf 12 mei geen oog dichtgedaan[43].
Dit regiment was in de loop van de avond van 13 mei en de vroege morgen van 14 mei van de zuidelijke oever van de Westerschelde naar de havens Hansweert en Hoedekenskerke op Zuid-Beveland vervoerd.
I-271 Regiment d'Infanterie moest het kanaal door Zuid-Beveland tot en met Vlake; II-271 Regiment d'Infanterie van Vlake tot Wemeldinge met dien verstande dat twee secties van 5-II-271 Regiment d'Infanterie (ook in het Franse leger werden de compagnieën evenals in het Duitse leger, binnen regimenten doorlopend genummerd, in tegen stelling tot het Nederlandse leger waar dit alleen binnen het bataljon geschiedde) west van Wemeldinge aansloot op III-271 d'Regiment Infanterie dat het Nederlandse III-40 Regiment Infanterie verving.
Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau, die op 10 mei naar den Helder was gestuurd had op 14 mei om 16.30 uur zoals alle schepen, die vanuit die stelling Engeland zouden kunnen bereiken, de opdracht gekregen, zo sterk mogelijk bemand, naar Engeland te varen[44].
Buitengaats gekomen tussen den Helder en Callantsoog, kreeg zij kort na 18.00 uur opdracht om onmiddellijk naar Vlissingen te gaan. Het is niet bekend of commandant Stelling Den Helder deze order heeft gegeven op verzoek van Commandant Zeeland. Kort daarna werd het schip door Duitse bommenwerpers in de grond geboord. Tot de schepen, die een groot aantal drenkelingen wisten te redden behoorde Hr.Ms. Torpedoboot G 13. De commandant luitenant ter zee der 1e klasse Wessels kreeg van de commandant van Hr.Ms. politiekruiser Nautilus, kapitein-luitenant ter zee J.A. Gauw de opdracht de gewonden naar Den Helder te brengen. Het zal toen circa 19.00 uur zijn geweest en Wessels hoorde over de radio het bericht van de capitulatie. Wessels wilde toen niet meer terug naar Den Helder, maar Gauw herhaalde de order. Wessels gehoorzaamde. Toen echter op de terugweg de uitgelopen reddingsboot Dorus Rijkers werd ontmoet, werden de gewonden in hoog tempo aan deze reddingsboot overgegeven. Terwijl men hiermee bezig was hoorde Wessels iemand opmerken: 'het is gekkenwerk nu nog naar Engeland te gaan; wij kunnen nu beter allemaal teruggaan'. Daarop heeft Wessels de aan dek aanwezige bemanningsleden van de G 13 bij elkaar geroepen en als volgt toegesproken: 'Ik ga nu terug naar Engeland. Als er klootzakken zijn, die zich liever willen overgeven aan de moffen, dan kunnen die oplazeren . . .' Onder dergelijke omstandigheden hebben slechts soortgelijke rauwe woorden succes. Toen de G 13 opnieuw de steven richting Engeland wendde, bleken acht onderofficieren van de onderzeedienst, die in Den Helder waren ingescheept, op de Dorus Rijkers te zijn overgestapt, maar twee matrozen van de Johan Maurits van Nassau die reeds aan boord van de Dorus Rijkers

waren, waren weer op de G 13 teruggesprongen. Ook vier officieren van dat schip voeren mee naar Engeland[45]. Enkelen van hen hadden zich verstopt, omdat zij bang waren te worden gedwongen met de Dorus Rijkers mee terug te keren[46].

Terug naar de marine in Zeeland. Hr.Ms. Flores die, zoals reeds vermeld, op 14 mei bij Yerseke lag, kreeg om ongeveer 20.30 uur order om de ultra kortegolf zend-ontvanginstallatie te bezetten. Maar de commandant kon niet vaststellen met welke eenheid men te maken had. Ook werd de positie van het schip gevraagd en dat was geheel tegen de afspraken die met de landmacht waren gemaakt. Het gehele gesprek werd derhalve gewantrouwd[47]. En terecht, want ongeveer tezelfdertijd verdween de ultra kortegolf zend-ontvanginstallatie van 14 Grensbataljon in een sloot. Vanaf dat ogenblik nam de commandant van Hr.Ms. Flores tevens aan dat de Nederlandse marinecodes waren gecompromitteerd. Om 22.48 uur kreeg de commandant opdracht van Chef Staf Zeemacht van Commando Zeeland om, indien mogelijk gedurende vijf minuten een storendvuur te leggen op Krabbendijke en Oostdijk. Vanuit de positie, waar de Flores lag, kon dit vuur niet worden afgegeven. Toen omstreeks 23.20 uur de order werd ingetrokken, besloot de commandant luitenant ter zee der 1e klasse J.G. Broekhuysen de Westerschelde op te varen om vandaar uit de beide dorpen onder vuur te nemen. 'Bij het doorvaren van de Hammen kreeg het schip echter een ton met verankering in haar stuurboordsschroef . . . Daarom werd opgestoomd naar Zeebrugge met de bedoeling om daar de averij te klaren'[48]. Op weg daarheen, in het Westgat werd, Hr.Ms. mijnenlegger Van Meerlant ontmoet onder commando van luitenant ter zee der 1e klasse Th.K. baron van Asbeck. Deze vroeg aan Van Broekhuysen '. . . of hij iets wist omtrent het al dan niet betrokken zijn van Zeeland bij de capitulatie van de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht'. Hij heeft gezegd, dat hij ter zake niet op de hoogte was. Daarop werd hem gevraagd wat hij zou doen wanneer bleek dat Zeeland ook gecapituleerd had. Op het antwoord: 'Dan ga ik orders bij Hare Majesteit in Engeland halen' barstte onder de bemanningen van beide schepen in het pikkedonker een wild gejuich (los)'[49].

Tevens maakte de commandant van Hr.Ms. Flores van de gelegenheid gebruik om zijn collega van Hr.Ms. Van Meerlant op de hoogte te stellen van zijn veronderstelling dat de Nederlandse marinecodes waren gecompromitteerd.

Op Hr.Ms. Hydra had men op 14 mei door de op de brug ingeschakelde luidspreker, voor het opvangen van de door de radio verspreide berichten omtrent vliegtuigen, gehoord dat de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht had gecapituleerd. Dientengevolge werd de stemming van de bemanning gedrukt. In de loop van 15 mei tijdens de opmars naar de Zijpe had de 'geest van ontevredenheid' zich zo duidelijk gemanifesteerd dat de commandant de bemanning liet aantreden en er uitdrukkelijk op wees dat Zeeland buiten de capitulatie viel. Toen vroeg de schipper namens de bemanning om naar Engeland te varen, om daar met beter materiaal de vijand te bestrijden. De commandant deelde mee niet van zijn opdracht te zullen afwijken.

Bosscher, aan wie dit is ontleend, vermeld dat de oudste officier, luitenant te zee 2e klasse J.D. van der Star, op 5 juli 1946 voor de commissie militaire onderscheidingen heeft verklaard dat het bericht van de capitulatie tijdens het opstomen naar het Zijpe over de radio kwam[50].

Dit is onmogelijk omdat de desbetreffende mededelingen op 14 mei omstreeks 19.00 uur via de radio werden verspreid. Toen zal ook de bemanning van de Hydra het bericht van de capitulatie hebben vernomen. Van der Star zal zich, na zes jaar, in enkele data hebben vergist.

De reacties op het capitulatiebesluit bij de grondstrijdkrachten in Zeeland verschilden, evenals bij de marine van eenheid tot eenheid. In het bestek van dit artikel kunnen slechts een paar worden vermeld.

Allereerst bij Staf-38 Regiment Infanterie. Haar commandant luitenant-kolonel Bruins vermeldt in zijn rapport dat de proclamatie

van de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht betreffende de capitulatie een diepe indruk maakte '. . . velen huilen van woede en spijt, anderen (en het zijn niet de laagst geplaatsten) vragen waarom in Zeeland nog gevochten moet worden, nu het spel blijkbaar verloren is. Een korte bespreking heldert de toestand geheel op'.
En toen het bericht binnenkwam dat de proclamatie betreffende de capitulatie vals was, deelde de overste dit aan de Staf-38 Regiment Infanterie (verbindingsafdeling en Regiments Wielrijderspatrouille) mee. Het werd met een daverend hoera ontvangen. Later, nadat was gebleken dat de capitulatie, van de Nederlandse troepen buiten Zeeland, toch had plaats gevonden, liet de overste storendvuur openen door de artillerie. Volgens Bruins gebeurde dit te ongeveer 20.00 uur[51].
Bruins deelde mee dat deze storende vuren het moreel wat hebben opgebeurd. Hij zal die avond met stafkwartier-Commando Zeeland contact hebben gehad, want tezelfder tijd had Hr.Ms. Flores een soortgelijke opdracht. Tijdens deze telefonische contacten ontving hij de verzekering '. . . dat bondgenootschappelijke jachtvliegtuigen de (Zanddijk)stelling zouden steunen en ook de marine op alle manieren zou meewerken'. Op uitdrukkelijke last van Commandant Zeeland werd deze mededeling aan de troepen doorgegeven, waardoor het vertrouwen enigszins onder de verdedigers herleefde[52].
Dat het vertrouwen bij verschillende eenheden allesbehalve was hersteld, blijkt uit het verslag van commandant-1-III-17 Regiment Artillerie, reserve eerste luitenant B.H.C.J. van Oosterhout. Deze werd door commandant-III-17 Regiment Artillerie nadat het radiobericht van de capitulatie was ontvangen, met de andere batterijcommandanten op diens commandopost ontboden. De afdelingscommandant deelde hen mee dat, aangezien de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht kort voor het uitbreken van de oorlog had meegedeeld dat door hem geen bevelen of berichten via de radio zouden worden gegeven, het capitulatiebericht vals was. Bovendien had Commandant Zeeland toegezegd dat de volgende morgen (15 mei) gerekend kon worden op hulp van enkele Franse oorlogsschepen en een groot aantal Engelse vliegtuigen.
'Tijdens dit onderhoud belde een van mijn onderofficieren mij uit de batterij op, met het verzoek, spoedig naar de batterij te willen komen, want 'er broeide iets onder de mensen'. Zo spoedig mogelijk gaf ik aan deze uitnodiging gehoor. In de batterij heerste en zenuwachtige stemming en men was zeer ontdaan over het radio-bericht, hetwelk natuurlijk ook tot de batterij was doorgedrongen. De manschappen waren onthutst over de capitulatie, en begrepen anderzijds niet, waarom dan in Zeeland de strijd moest worden voortgezet. Met enkele woorden zette ik de onwaarschijnlijkheid van het radiobericht uiteen, terwijl ik tevens mededeling deed van de toezegging van Commandant Zeeland inzake buitenlandse hulp; de afdelingscommandant had ons gemachtigd dit aan de manschappen mee te delen. Ik besloot mijn toespraakje met de woorden: 'Dus als morgen de vijand voor de stelling staat, wat doen we dan?'. Het eenstemmige antwoord daarop was: 'Vechten!'. Mijn mannen kennende had ik geen ander antwoord verwacht en ik kan daar onmiddellijk aan toevoegen: ze hebben woord gehouden; geen hunner heeft zich aan de strijd onttrokken of getracht, anderen zijn werk te laten doen'[53].
Bij 1-II-17 Regiment Artillerie was de stemming zeer defaitistisch. Het zal kort na middernacht zijn geweest dat commandant-17 Regiment Artillerie, majoor Enter hierover werd ingelicht door commandant-II-17 Regiment Artillerie, reserve-kapitein J. Schouwenburg. Bij 1-II-17 Regiment Artillerie was na de berichten omtrent de capitulatie twijfel ontstaan omtrent het al of niet moeten doorvechten. Zelfs de batterijcommandant twijfelde en was naar de afdelingscommandant gegaan en had vanuit diens commandopost met de regimentscommandant getelefoneerd. Deze laatste beval hem de stukken te bezetten. Teruggekeerd bij zijn batterij deelde hij zijn mensen mee: '. . . dat moest worden doorgevochten en beval hun de stukken

te bezetten'. Onbekend is welke bewoordingen hij heeft gebruikt, maar het resultaat was dat het bevel niet werd uitgevoerd. Uit de troep klonken kreten in de zin '. . . dat de overmacht toch te groot was, dat het nutteloos was de strijd voort te zetten, dat ze geen bloedbad wilden en dat ze maar terug moesten gaan naar hun oude kwartieren op Walcheren'[54].

Aangezien inmiddels de duisternis was ingevallen en de batterijcommandant, kapitein Straub niet over licht beschikte achtte hij het niet mogelijk de aanstokers uit de troep te halen en lichtte de afdelingscommandant in, die na middernacht met de regimentscommandant in de batterij verscheen. De regimentscommandant sprak het verenigde personeel toe, maar zonder het resultaat van zijn toespraak af te wachten verdween hij met de afdelingscommandant in de duisternis. Helaas bleek die toespraak geen indruk op het personeel te hebben gemaakt, waarvan het overgrote deel enige tijd later de stelling verliet. Majoor Enter, die opnieuw naar de batterij was teruggekeerd had toen alleen de totaal overstuur zijnde kapitein Straub aangetroffen. De majoor nam de batterijcommandant mee naar de gezamenlijke commandopost van 17 Regiment Artillerie en 38 Regiment Infanterie, waar de luitenant-kolonel Bruins als zijn menig te kennen gaf dat hij 'zoveel ridderlijk kameraadschap verwachtte, dat de artillerie, als er gevochten zal worden, haar taak zonder meer zal vervullen'[55].

Inmiddels was van Commandant Zeeland de opdracht gekomen het personeel van de batterij zo nodig neer te schieten. Spoedig kreeg hij daar zelf de gelegenheid toe, want het grootste deel van dat personeel waarbij twee luitenants die hoopten de manschappen tot rede te brengen, was naar stafkwartier-Commandant Zeeland gereden. Terwijl de troep in de vrachtwagen wachtte, betraden beide officieren het stafkwartier, waar zij de schout-bij-nacht ontmoetten. Wat Van der Stad toen tegen deze luitenants heeft gezegd is niet bekend geworden, maar toen zij bij hun manschappen terugkeerden, wisten zij hoe onder dergelijke omstandigheden een officier een troep moet toespreken. Zij overtuigden toen hun manschappen dat zij zich aan desertie schuldig maakten (waarop de doodstraf stond) dat naar de stelling werd teruggereden. Een ander deel van 1-II-17 Regiment Artillerie was in een vrachtauto naar Koudekerke op Walcheren gereden. Daar werd het op bevel van Commandant Zeeland door marinetroepen opgehaald, waarna ook zij naar de stelling bij Biezelinge terugkeerden. Een groep die te voet was weggegaan werd oost van Goes door politietroepen aangehouden. Vermoedelijk hebben de militaire politiemensen het de artilleristen duidelijk gemaakt dat het voor hun gezondheid beter was naar Biezelinge terug te keren, hetgeen geschiedde. Nu het grootste deel van het personeel weer was teruggekeerd stond in de morgen van 15 mei 1-II-17 Regiment Artillerie gereed voor de strijd. Maar kapitein Straub, wiens getwijfel een van de oorzaken was geweest van de onrust onder het personeel, was zo overstuur geraakt dat hij verklaarde niet meer in staat te zijn het bevel te voeren. Dientengevolge werd de oudste officier met het commando belast[56].

Het oververmoeide III-40 Regiment Infanterie had de vorige avond opdracht gekregen naar de Zanddijkstelling terug te keren. Bij 2-III-40 Regiment Infanterie had het vertrouwen in de officieren, die eerst hadden bezworen dat Nederland niet had gecapituleerd en later moesten vertellen dat alleen Zeeland zou doorvechten, een gevoelige deuk opgelopen.

De commandant, de reeds vermelde kapitein Hagers, was die avond omstreeks 22.00 uur de compagnie aan het verzamelen om af te marcheren, zodra de bataljonscommandant het bevel daarvoor zou geven. Toen dat kwam was Hagers nog bezig met het verzamelen van de compagnie en één van de luitenants, die toevallig op de commandopost. was, nam het bericht aan, maar deze wist nog van niets. Dat verwonderde hem niet, want de kapitein was zo ziek. Derhalve zette hij de zich verzamelende compagnie in beweging. Hagers hoorde de troep afmarcheren; wist deze te bereiken en constateerde dat het een

complete chaos was; sommige wapens en uitrustingsstukken werden weggeworpen. Met een aantal van zijn beste manschappen ging hij achter de troep aanlopen. Zij zorgden ervoor dat niemand achterbleef en het weggeworpen materieel werd meegenomen. Vijandelijke vliegtuigen wierpen lichtfakkels uit. De troep stond stil, de troep verdomde het, de troep was op. Hagers ook.
Wat er daarna in die meinacht gebeurde geeft hij dan ook als volgt weer: 'De Lichtfakkels gingen uit en de soldaten verstopten zich . . . in het lage hout langs de weg. Ik kreeg er een paar te pakken en fluisterde (Hagers was op dat ogenblik hees: schiet op, aantreden, doorgeven!. Een van hen zei: kapitein, ik heb een vrouw en vijf kinderen, en nu alles verraden is, en toch niets meer helpt, en wij kapot zijn van moeheid, verdom ik het, om mij nu nog dood te laten schieten, en zo denken ze er allemaal over. Mijn pistool vloog uit mijn holster, ik richtte en drukte af, maar de veiligheidspal stond er nog op. Ik kreeg geen tweede kans, want de soldaten hielden mijn arm vast. Grote consternatie, maar uit nieuwsgierigheid kwamen er meer bijeen, en zag tot mijn genoegen weer een flinke troep bijeen'.
Zijn opwinding was verdwenen en koel rekende hij dat een theatrale houding de beste zou zijn. Nadat hij ze eerst voor lafaards had uitgemaakt, die hun vaderland wilden verraden fluisterde hij: 'We gaan nu naar de stelling, nu; als er niemand zijn plicht kent, dan ga ik alleen, geef me een mitrailleur en trommels . . .'
Hagers had succes. De compagnie volgde hem naar de stelling; slechts een reserve-sergeant bleek te zijn gedeserteerd[57].
In feite deed Hagers hetzelfde wat Wessels als commandant van de G 13 had gedaan. Wessels ging naar Engeland en Hagers naar de Zanddijkstelling. De mensen die niet mee wilden konden oplazeren. Wessels noemde dergelijke individuen klootzakken; Hagers noemde ze landverraders. En de resultaten waren ongeveer gelijk. Weliswaar verloor Wessels acht onderofficieren van de onderzeedienst, maar zes van de drenkelingen, die hij aan de Dorus Rijkers moest overgeven, bleven bij hem. Bij Hagers deserteerde slechts een reserve-sergeant.
Ook bij de 16 Batterij Luchtdoelartillerie had na het bekend worden van de capitulatie van de Vesting Holland het personeel de stelling verlaten. De commandant reserve kapitein H.G. Broekman sprak zijn mensen als volgt toe: 'In Zeeland wordt doorgevochten en wij gaan terug naar de batterij. Wie volgt mij?' En de troep keerde terug naar de batterij. Broekman trad zo nodig heel hard op. Gedurende een ogenblik dat het heel moeilijk was barstte een man, belast met het nauwkeurig observeren van de naderende vliegtuigen in snikken uit. Broekman sprong naast hem. Geen kalmerende woorden kwamen over zijn lippen, maar een kort en krachtig: 'Als je niet gauw kijkt, schiet ik je hier neer!' En de man deed weer zijn werk[58].
Mocht ik de indruk gewekt hebben dat bij de artillerie het moreel minder was dan bij de infanterie, dan kan ik uit eigen ervaring het volgende meedelen. III-17 Regiment Infanterie, waar ik bij was ingedeeld in de buurt van Leerdam in de vroeg avond van 14 mei was in opmars naar en te bezetten stelling toen het bericht van de capitulatie kwam. Verslagenheid allerwegen. Maar spoedig passeerde ons een batterij veldartillerie, waarvan de kanonniers ons toeriepen: 'Beter dood als Hollander, dan te leven als mof'.
Wanneer de troepen over een overvloed aan middelen beschikken, hoeven officieren over het algemeen niet zulke paardemiddelen te gebruiken, die Broekman, Hagers en Wessels toepasten.
Zo zag generaal Eisenhower tijdens de opmars voor de overtocht over de Rijn, op 23 maart 1945, een jonge soldaat die er vermoeid uitzag. De generaal er op af en vroeg: 'Hoe voel je je mijn jongen?' De jongen antwoorde: 'Generaal ik ben vreselijk nerveus. Twee maanden geleden werd ik gewond en ik ben gisteren uit het hospitaal gekomen. Ik voel me niet goed'. Waarop Eisenhower zei: 'Dan zijn we een goed span, want ik ben ook nerveus. Maar we hebben deze aanval heel goed voorbereid en we hebben alle vliegtuigen, geschut en luchtlandingstroepen, die nodig zijn om de Duitsers in de pan te hak-

ken. Laten we samen naar de rivier wandelen. Dat zal ons beiden goed doen'. Waarop de soldaat antwoorde: 'O, ik bedoelde ik was zenuwachtig; ik ben het niet nu meer. Ik geloof dat het hier niet beroerd is'. En de geallieerde opperbevelhebber wist dat hij de jongeman had gerustgesteld[59].
Maar anno 1940 konden de Nederlandse officieren in Zeeland hun mensen niet gerust stellen door te wijzen naar een overvloed aan eigen wapens. Daarom moest wel bij de eerste tekenen van defaitisme meedogenloos hard worden opgetreden, waar ook de auteur De Bree op wijst. Immers wanneer paniek is ontstaan dan zijn ook de vluchtende militairen eerst tot staan te brengen wanneer zij zijn 'uitgerend'. Pas dan kunnen de officieren de troepen weer in de hand krijgen, maar dan zijn tijdens de vlucht veel wapens weggeworpen en hebben troepen, wanneer zij niet opnieuw kunnen worden uitgerust, weinig gevechtswaarde.
Het is niet te verwonderen dat een historicus zoals Amersfoort die, gelukkig, alleen de kogels op de gevechtsbaan om zijn oren heeft horen fluiten, zich afvraagt wie bij oververmoeidheid '. . . van zichzelf kan beoordelen of men nog tegen de situatie is opgewassen, als men zich tegelijkertijd voortgedreven voelt door de plicht vol te houden'. Hij heeft dan ook weinig waardering voor de geestesgesteldheid en beoordelingsvermogen van Hagers, commandant-2-III-40 Regiment Infanterie![60]. Inderdaad kan men kritiek uitoefenen op zijn pogingen een korporaal, die dienst weigerde, zonder waarschuwing, neer te schieten. Een poging die mislukte. Maar het lukte hem wel, door meedogenloos hard te blijven, zijn doodvermoeide compagnie in de Zanddijkstelling te brengen, die op 15 mei 6.00 uur weer volledig was bezet door de Nederlandse troepen[61].

Zoals reeds is meegedeeld heeft in de late avond van 14 mei de sectie 10 lang 30 storende vuren afgegeven op objecten, die voor de Zanddijkstelling lagen. Volgens het bevelenregister van 17 Regiment Artillerie blijkt dat om 22.20 uur een storendvuur werd gelegd op Roelshoek en Krabbendijke. Een kwartier later werd een dergelijk vuur door 3-II-17 Regiment Artillerie afgegeven op Waarde en Oostdijk. Om 23.02 uur kreeg de sectie 10 lang 30 bevel vanaf 23.15 uur storendvuur te leggen op Krabbendijke en Oostdijk. Drie minuten later kreeg 3-II-17 Regiment Artillerie een zelfde bevel. Maar voordat dit vuur kon worden geopend, kreeg de sectie 10 lang 30 om 23.10 uur opdracht het vuren te staken; 3-II-17 Regiment Artillerie twee minuten later[62]. Aangezien in de nacht van 14 mei de SS nog voor de Bathstelling stond heeft zij geen hinder van dit vuur ondervonden. Eerst de volgende morgen zou de aanval los breken.

DE GEBEURTENISSEN OP 15 MEI NA 6.00 UUR

Kamerling heeft reeds in 1954 de strijd om de Zanddijkstelling beschreven[63] evenals de overige gevechtshandelingen op die dag en de overige dagen. Sedertdien zijn nieuwe gegevens bekend geworden.
Een hiervan is het bevel aan het Regiment Deutschland dat op die dag om 5.30 uur (Nederlandse tijd 3.50 uur) werd uitgegeven. Het luidde als volgt: 'Het regiment begint met de opmars met de Gefechtsgruppe Kleinheisterkamp versterkt met III Gefechtsgruppe de Wit over Oostdijk en Yerseke en met I/SS-Deutschland over Kruiningen-Schore. Mijnen op de engte 2 km westelijk Woensdrecht verhinderen het aanvoeren van motorvoertuigen. Beide gevechtsgroepen gaan zonder voertuigen op hun doel af; zware wapens, infanteriegeschut en antitankgeschut worden gedragen c.q. door de manschappen getrokken[64]'. De Gefechtsgruppe Kleinheisterkamp begon om 6.00 uur (4.20 uur Nederlands) met de opmars. Dit versterkte bataljon werd door twee artillerieafdelingen gesteund, III Abteilung SS-Artillerie Regiment. en II- Abteilung Artillerie 54. Die aanval vorderde volgens de schrijver Houterman slechts langzaam. 'De vele mijnenvelden vormden een lastig te nemen obstakel . . . Oostdijk werd dan ook pas om 11.45 uur (10.05 uur Nederlands) bereikt'[65]. Ruim 21/2 uur eerder waren eenheden van het Regiment Deutschland voor het Kaasgat ver-

schenen. De Nederlandse bezetting bestond uit een sectie zware mitrailleurs, een tirailleurgroep met een lichte mitrailleur, een stuk 6 veld en een stuk pantserafweergeschut. Die laatste vuurmond was de vorige avond aangekomen en met veel moeite in de stelling geplaatst van het stuk 6 veld, waarvoor toen nog geen nieuwe stelling beschikbaar was. Bovendien was op dat ogenblik de commandant-29 Compagnie Mortieren met zijn sergeant aanwezig. De kapitein deed het vuur openen dat werd versterkt door het vuur van mortieren en enkele zware mitrailleurs uit de Zanddijkstelling. De Duitse pantserwagens moesten toen halt houden en de motorrijders dekking zoeken. Bovendien opende omstreeks 8.30 uur de Nederlanders met hun museumartillerie (twaalf stukken van 8 staal) het vuur. Na drie kwartier waren hiervan zeven kanonnen uitgevallen. Dit verhinderde niet dat de leiding van het Duitse 'eliteregiment' met een hardnekkige tegenstand rekening ging houden. I/SS-Deutschland dat door de inundaties de oorspronkelijke opmarsroute niet kon volgen, werd ter versterking achter III/SS-Deutschland aangestuurd[66].

Hr.Ms. Hydra was in de vroege morgen tot Bath doorgestoten, maar was door vijandelijke batterijen gedwongen om 7.30 uur op Hansweert terug te trekken[67]. De Franse torpedoboot l'Incomprise kwam daar in de buurt en opende om 9.20 uur (9.00 uur GMT) het vuur op Duitse colonnes in de buurt van Waarde. Om 10.15 uur werden door II-17 Regiment Artillerie en de Sectie 10 lang 30 het vuur geopend op vijandelijk motorrijders en een drietal pantserwagens[68]. De Duitse luchtmacht viel toen de l'Incomprise aan, maar de Hydra, met haar kanons en mitrailleurs tegen luchtdoelen schoot te hulp[69]. Om 11.00 uur vertrok de Hydra en kreeg bevel '. . . onmiddellijk op te stomen naar het Zijpe, teneinde een vijandelijk overtocht aldaar tot het uiterste te beletten'[70].

De luchtaanval op de Zanddijkstelling was omstreeks 8.30 uur ingezet. Volgens luitenant-kolonel Bruins namen hier ongeveer 60 vliegtuigen aan deel[71].

Van de zes compagnieën in de voorste lijn kreeg 1-III-38 Regiment Infanterie die het zuidelijk deel van het noordelijk vak verdedigde - en waarvoor nog het Kaasgat lag het zwaarst te verduren. Ongeveer 30 vliegtuigen bombardeerden en mitrailleerden tot ongeveer 9.30 uur[72] de groepsschuilnissen waarin de mannen een toevlucht hadden gezocht. De compagniescommandanten en sectiecommandanten zaten in afzonderlijke schuilnissen. En toen na het bombardement deze tevoorschijn kwamen, zagen zij het grootste deel van de manschappen zich in de richting van het kanaal door Zuid-Beveland begeven[73].

Dit behoeft ons niet te verbazen. Ook goede Franse troepen: 'When the dive-bombers came down on them they stood the noise - there were hardly any cassualties - for only two hours, and then they bolted out with their hands over their ears . . .'[74].

Toegegeven moet worden dat 1-III-38 Regiment Infanterie het nog korter had uitgehouden. Maar waar waren de beloofde Engelse jachtvliegtuigen gebleven? In de voormiddag had de Britse luitenant Balfour telefonisch bij Bruins naar de gang van zaken geïnformeerd. Deze had hem medegedeeld dat de mannen zaten te huilen over het uitblijven van de beloofde jagers, waarop de Brit antwoordde: 'We fight for thousands'[75].

Maar dat was geen antwoord dat de soldaten, die de Zanddijkstelling moesten verdedigen, kon bevredigen. De rest van Nederland had gecapituleerd en zij moesten vechten, terwijl de beloofde Britse vliegtuigen niet kwamen? Dat namen ze niet. Terwijl zij langs de andere troepen trokken riepen zij: het Nederlandse volk vecht niet meer, dan doen wij het ook niet'[76]. Met de grootste moeite hielden de officieren de troepen, die dat hoorden, in de hand. Als een horde kwam 1-III-38 Regiment Infanterie in Kapelle aan. De Fransen zagen deze ordeloze troep, die wapens en materiaal aan de oostelijke kant van het kanaal door Zuid-Beveland had achtergelaten, of in het kanaal had gegooid. Zij kregen de indruk dat de Duitsers de Nederlandse troepen hadden verslagen en nu dicht bij het kanaal stonden. Derhalve moesten de bruggen over het kanaal de lucht in. Luitenant-

kolonel Bruins werd dan ook herhaaldelijk opgebeld door het bewakingsdetachement '. . . dat zich beklaagt, dat iedereen zich blijkbaar bemoeit met het vernielen van de bruggen, onder andere een Frans officier die de eis stelde dat dadelijk te doen'.
Omstreeks 11.00 uur werd hij opgebeld door hoofd sectie V van het stafkwartier-Commandant Zeeland, die, namens generaal Durand, die op dat ogenblik nog de troepen op Zuid-Beveland commandeerde, met de opdracht de bruggen te laten springen. Maar moest hij dat doen? Van commandant-40 Regiment Infanterie ontving hij regelmatig telefonische berichten, die er op wezen dat er bij I-40 Regiment Infanterie geen moeilijkheden waren en dat III-38 Regiment Infanterie in hevige gevechten was gewikkeld, veel verliezen leed en langzaam terugtrok. Bovendien had dat bericht hem kort na 10.00 uur bereikt en sedert waren over III-38 Regiment Infanterie geen berichten meer binnengekomen[77]. Bruins moest er dus rekening mee houden dat bij III-38 Regiment Infanterie een ernstige toestand was ontstaan. Maar is het niet de plicht van iedere officier er voor te zorgen dat voordat een brug de lucht ingaat een zo groot mogelijk aantal eigen troepen de veilige oever heeft bereikt? Zijn collega's Van der Schriek en Themann hadden tijdens de terugtocht uit de Peel zich daarvoor ingespannen. Wel had Bruins door de vaartuigendienst overgangsmiddelen gereed laten leggen om gedurende de duisternis zo nodig de troepen over te zetten, maar op zijn minst zou geschut en transportmateriaal moeten worden achtergelaten. Volgens mij had hij kolonel Guihard moeten opbellen en hem berichten dat hij (Bruins) ingevolge ontvangen orders de bruggen zou laten springen, maar niet voordat de Nederlandse bataljons hierover waren teruggetrokken en dat hij garandeerde dat er geen Duitsers over die brug zou komen. Tevens had hij de Franse kolonel kunnen vragen waar deze de teruggetrokken bataljons wilde hebben. Zij zouden dienst hebben kunnen doen, om de Franse strijdkrachten langs het kanaal te versterken. Maar Bruins deed dat niet. Hij gaf onverwijld order de bruggen te laten springen. Dit bevel werd uitgevoerd. De lading onder de spoorbrug bleek te zwak. Met groot gevaar voor eigen leven brachten een sergeant en twee soldaten een nieuwe lading aan. Toen verzakte de brug, maar bleef, zij het met moeite voor infanteristen begaanbaar. De overste bevorderde de twee moedige soldaten tot korporaal[78]. Ook bleek het mogelijk voor voetgangers de verkeersbrug, met enige moeite te overschrijden[79].
Het springen van de bruggen, die in het vak van III-40 Regiment Infanterie lagen ging uiteraard met zware dreunen gepaard, waardoor bij vele militairen van dit bataljon de angst ontstond in handen van de Duitsers te vallen. Wel gaf kapitein Hagers bevel aan twee secties van 2-III-40 Regiment Infanterie, dat in de stoplijn lag, bevel om front noord te maken en op de vluchtelingen te schieten, maar steeds meer manschappen begonnen zich te verdringen voor de gesprongen bruggen tussen Vlake en Schore[80].
Inmiddels was bij de verdedigers van het Kaasgat, een lichte mitrailleurgroep, een motorrijder gearriveerd. Commandant-38 compagnie mortieren probeerde hem te bereiken, maar voor dat lukte hadden zowel de mitrailleurgroep als de motorrijder de terugtocht aanvaard.
Commandant-38 compagnie mortieren nam toen aan dat de motorrijder het bevel voor de terugtocht had gebracht en besloot het Kaasgat te ontruimen.
Zelf spoedde hij zich naar commandant-III-38 Regiment Infanterie, terwijl de vaandrig, die commandant was van het pantserafweergeschut, de zware wapens onbruikbaar liet maken en de munitievoorraad vernielen, waarna hij met de bezetting terugtrok, ongehinderd door de vijand. Het was toen 10.45 uur[81].
C-III-38 Regiment Infanterie nam aan, nadat de bruggen waren gesprongen dat de vijand nu snel zou doordringen. Het vak van 1-III-38 Regiment Infanterie was geheel verlaten, waardoor de vijand de beide noord hiervan gelegen compagnieën gemakkelijk zou kunnen opruimen. Om 11.20 uur gaf hij het bevel tot de terugtocht. Volgens hem had hij hiervoor toestemming gekregen van C-40

Regiment Infanterie, maar deze laatste bleek zich hiervan niets te kunnen herinneren[82]. Bij 2-III-38 Regiment Infanterie was het moreel nog zo goed dat het besluit wrevel veroorzaakte[83].
C-III-38 Regiment Infanterie, majoor Noordenbos, wilde zijn bataljon in Kapelle verzamelen, maar de terugtocht heeft hij niet goed geleid. Het lag in zijn voornemen het bataljon in Kapelle te verzamelen, maar toen het daar aankwam bleek 2-III-38 Regiment Infanterie verdwenen te zijn.
Majoor Noordenbos was toen weinig vechtlustig. Zelf deelde hij telefonisch aan kapitein Van Kervel Chef Staf afdeling Landmacht van Commando Zeeland mee dat hij geen gevolg had willen geven aan het verzoek van de Fransen, om de Franse opstellingen achter het kanaal te versterken. De majoor vond dat zijn bataljon meer dan zijn plicht had gedaan[84]. Volledigheidshalve dient te worden vermeld dat toen '. . . tal van manschappen de nog meegevoerde geweren, lichte mitrailleurs en uitrustingsstukken, voorzover deze niet reeds te Wemeldinge in het kanaal geworpen, op de westelijke oever ter beschikking stelden van hun Franse bondgenoten'[85].
De Zware wapens (Pantserafweergeschut, mortieren, 6 veld en zware mitrailleurs) deels reeds vernield in de stelling achtergelaten, deels in het kanaal door Zuid-Beveland geworpen. Slechts met de grootste moeite lukte het twee zware mitrailleurs bij Wemeldinge over het sluizencomplex heen te krijgen[86]. Maar een poging van 2-III-38 Regiment Infanterie om twee stukken pantserafweergeschut naar de westelijke oever te brengen mislukte[87]. Het ontbreken van een brug is de oorzaak geweest dat het grootste deel van de zware infanteriewapens niet naar de westelijke oever van het kanaal kon worden gebracht.
Ook III-17 Regiment Artillerie was gedwongen al haar geschut en voertuigen vernield achter te laten[88].
Toen III-38 Regiment Infanterie de volgende avond in Kamperland op Noord-Beveland aankwam bleek dat van de ruim 700 man, die deze eenheid oorspronkelijk telde er nog 278 van over waren[89]. En dan te bedenken dat dit bataljon slechts vijf doden had te betreuren[90] en een gering aantal gewonden.
Dit betekent dat, rekening houdende met de afwezigheid van 2-III-38 Regiment Infanterie enkele honderden manschappen waren gedeserteerd. Tevens moge worden vermeld dat 2-III-38 Regiment Infanterie en 38 reserve Grenscompagnie, onder commando van reserve kapitein B.J.J. Dekker, dat aan III-38 Regiment Infanterie was toegevoegd op Dijkwel, zuidwest van Kapelle waren teruggetrokken. Reserve kapitein K.A. Hamelink, commandant-2-III-38 Regiment Infanterie schrijft dat toen hij, na op Kapelle te zijn teruggetrokken en op de markt zijn compagnie had verzameld en voor eten voor zijn mensen wilde gaan zorgen hij werd aangesproken door een overste, die hij nog nooit tevoren had ontmoet, en zich bekend maakte als gevolmachtigde van de commandant in Zeeland. Hij vertelde dat hij feitelijk officier van gezondheid was, maar
'. . . zijn esculaapemblemen ontbraken, omdat zijn uniform moest worden hersteld, en dat hij belast was met het reorganiseren van de troepen op Zuid-Beveland.
De overste gaf mij bevel op te rukken naar 'Soekowono' aan de Postweg in de buurt van de Postbrug over het kanaal, alwaar ik nadere bevelen zou moeten afwachten, doch voorlopig stelling moest innemen achter de achterste Franse linies.
Enige tijd later werd ik bij de bataljonscommandant geroepen te Kapelle. 't Was toen al donker. Ik kreeg de opdracht om die nacht te legeren in de boerderij 'Soekowono', gezamenlijk met de 38ste reserve-Grenscompagnie. Toen ik mijn onderdeel had verzameld en we 'Soekowono' zouden betreden, werden we op hevige wijze herinnerd aan het mitrailleurvuur, weshalve de beide compagnieën - na overleg met de bataljonscommandant - andere kwartieren zochten. Het was niet gemakkelijk om andere kwartieren te vinden, alles was al bezet en de Fransen hadden veel legeringsruimte aan de oostzijde van het dorp ingenomen, weshalve wij geheel naar het zuiden moesten afbuigen en tenslotte de boerderij 'Dijkwel' betrokken'.

's Nachts ging kapitein Hamelink opnieuw naar Kapelle om contact op te nemen met zijn bataljonscommandant. Maar deze bleek reeds vertrokken. Wel reden, volledig verduisterd, met grote snelheid een aantal vrachtauto's voorbij.
Later bleek dat zij waren gezonden om de beide compagnieën op te halen, maar die eenheden niet hebben kunnen vinden. Toen besloten beide kapiteins onmiddellijk met hun troepen naar 's Gravenpolder te vertrekken om hun mensen daar te laten rusten, te ravitailleren en proberen contact te krijgen met de bataljonscommandant. Vooruitlopende op de gebeurtenissen kan worden meegedeeld dat om goed 10.00 uur een ordonnans van de bataljonscommandant het bericht bracht om naar Oostkerke (Wolphaartsdijk) op te rukken. Toen de troep bij Oudelande was aangekomen adviseerde een officier van de staf-40 Regiment Infanterie om naar Borssele te gaan omdat de vijand de wegen naar Oostkerke in handen had. In Borssele gekomen bleek daar ook commandant-38 Regiment Infanterie te zijn[91].
Kamerling schrijft dat beide compagnieën door deze regimentscommandant bij Dijkwel zijn ontdekt[92]. Dit komt omdat hij het dagboek van commandant-III-38 Regiment Infanterie raadpleegde, waarin deze onjuiste mededeling voorkomt[93].
Zoals reeds vermeld waren ook van III-40 Regiment Infanterie na het springen van de bruggen, manschappen naar de oostelijke oever van het kanaal gestroomd. De bataljonscommandant probeerde hen weer naar de stelling terug te sturen
'. . . maar de invloed van de bataljonscommandant over zulk een uitgestrekt en diep front kan uiteraard slechts plaatselijk zijn . . . Aangezien verbindingen met de nevenbataljons niet in de stelling aanwezig waren, was de toestand in de nevenvakken mij onbekend; voor zover kon worden nagegaan had III-38 Regiment Infanterie zijn stelling verlaten in de richting van Wemeldinge. Vliegtuiggevaar was zeker niet denkbeeldig. Telefonische gemeenschap met de regimentscommandant gezocht, bleek niet tot stand te komen. Deze toestand kon onmogelijk zo worden getolereerd, terugzenden in de stelling van deze mensen was praktisch uitgesloten, en zo bleef slechts teruggaan over het kanaal zo snel mogelijk geboden, waartoe werd besloten en met de beide overgangsmiddelen (bootjes FS) noord en zuid van de (gesprongen FS) Vlakebrug, met medeneming van zover mogelijk van zware mitrailleurs en mortieren uitgevoerd; de munitie van het bataljonsmunitiedepot kon worden overgebracht naar de westoever van het kanaal'[94]. Bij deze terugtocht, omstreeks 12.15 uur aangevangen, zal de oostelijke oever van het Kanaal door Zuid-Beveland omstreeks 14.00 uur zijn ontruimd[95]. Deze bataljonscommandant, reserve-majoor H.F.L. Krämer, bleek zijn bataljon heel wat beter in de hand te hebben gehouden dan commandant-III-38 Regiment Infanterie De volgende dag bereikte III-40 Regiment Infanterie Driewegen in de zogenaamde zak van Zuid-Beveland. Aangezien het toch een groot deel van de wapens had moeten achterlaten en oververmoeid was had het bataljon weinig gevechtswaarde meer. Toch had de leiding zijn uiterste best gedaan om de moeilijke omstandigheden zo goed mogelijk het hoofd te bieden. Reserve majoor Krämer, oud officier van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger, schreef dan ook aan het eind van zijn op 24 juni opgemaakte rapport: 'Mijn ondercommandanten en al mijn officieren, hebben ondanks alle moeilijkheden en vermoeienissen hun uiterste krachten ingespannen om de gegeven bevelen op vlotte wijze uit te voeren[96]'.
Het is niet zeker of luitenant Balfour, die in de voormiddag van 15 mei vanuit hotel Verseput met luitenant-kolonel Bruins had getelefoneerd en van deze had vernomen dat de verdedigers van de Zanddijkstelling van woede zaten te huilen over het wegblijven van Britse jachtvliegtuigen en waardoor een moeilijke situatie dreigde te ontstaan, dit heeft gemeld aan het Stafkwartier-Commando Zeeland in de Koepoortstraat. Maar nadat om 11.00 uur vanuit dit Stafkwartier, namens generaal Durand bevel was gegeven de bruggen over het kanaal door Zuid-Beveland in de lucht te laten vliegen, kon er niet aan wor-

den getwijfeld dat de verdediging van de stelling gevaar liep. Luitenant Brainich von Brainich Felth schrijft dan ook: ' In de loop van de ochtend kwamen steeds meer alarmerende berichten binnen . . . In Vlissingen werden schepen in gereedheid gebracht om de staf naar Zeeuws-Vlaanderen te brengen. Aan Felth werd opgedragen '. . . de benodigde geheime bescheiden die van direct belang zouden zijn gereed te leggen voor deze evacuatie. Daartoe werden door mij twee blikken kaarten trommels gereedgemaakt'[97].

Dat Schout-bij-nacht Van der Stad deze maatregelen nam is niet verbazingwekkend. Nu Durand terecht inzag dat de Zanddijkstelling het niet lang meer kon houden moest er ernstig rekening mee worden gehouden dat de Duitsers spoedig in Middelburg zouden staan. De Nederlanders hadden niet veel vertrouwen in de mogelijkheden van een verdediging langs het kanaal door Zuid-Beveland en aan de Sloedam was helemaal niets voorbereid. Somberheid heerste op het Stafkwartier-Commando Zeeland toen de luitenant ter zee der 2e klasse J.W.P. von Mühlen, telefonisch, schout-bij-nacht Platon naar Middelburg riep. Brainich von Brainich Felth doet het voorkomen alsof Von Mühlen dit op eigen initiatief deed, maar in werkelijkheid zal hij hiervoor opdracht hebben gehad van Van der Stad, wiens adjudant hij was.

Immers, beide vlagofficieren waren van oordeel dat Durand vervangen moest worden en de omstandigheden maakten dit nu urgent. Geen wonder dat Durand's onmiddellijke chef, generaal Beaufrère, die evenmin vertrouwen had in de kundigheden van zijn ondergeschikte werd gewaarschuwd. Deze spoedde zich naar Walcheren en ging eerst even naar het kanaal door Zuid-Beveland kijken dat volgens de Fransen de beste verdedigingsmogelijkheden bood.

Per auto daar naar toe gereden zal hij bij de gesprongen verkeersbrug aan de westzijde van het kanaal zijn uitgestapt. Aan de oostzijde van het kanaal zullen er nog geen grote concentraties van gevluchte Nederlandse militairen zijn geweest. Bovendien waren toen hij het kanaal inspecteerde de Duitse beschietingen en bombardementen van de Zanddijkstelling in kracht afgenomen. De Franse generaal zal nu en dan het geluid van een inslag hebben gehoord; hij zal ook hebben geweten dat er maar vijfeneenhalve infanteriecompagnie langs het kanaal lagen, die bezig waren schuttersputten te graven, want Durand had in het geheel geen maatregelen genomen om de westelijke oever van dat kanaal te versterken. Vermoedelijk heeft generaal Beaufrère ook een verkenningsrapport van luitenant Robineau in de late ochtend bij kolonel Guihard ingediend. Wat Durand 'la belle fosse' had genoemd vond hij maar moeilijk te verdedigen. Zeker, het kanaal was een goede hindernis tegen vechtwagens, maar de oostelijke dijk vormde een dode hoek, die slechts door het vuur van mortieren kon worden bestreken. De vele huizen, tuinen, boomgaarden en hekken, beperkten het schootsveld tot maximaal 300 m, met uitzondering van de straatweg. Het springen van de bruggen was slechts gedeeltelijk gelukt. De spoorbrug zou door infanterie kunnen worden overschreden[99]. Beaufrère echter wist dat twee afdelingen veldartillerie met in totaal 24 kanonnen van 75 mm gereed stonden om de infanterie te steunen. Bovendien waren twee Franse batterijen luchtdoelartillerie, die vanaf 11 mei bij Vlissingen in stelling stonden, respectievelijk noord van Kapelle en noord van Goes in stelling gebracht. En dan waren er nog twee verkenningsafdelingen met ieder twee eskadrons en enige anti-tankkanonnen[100]. Hij verklaarde dan ook in Middelburg, toen hij daar om ongeveer 12.00 uur arriveerde dat er geen reden tot ongerustheid bestond. Tijdens die conferentie werd het bevel over Zuid-Beveland aan Durand ontnomen. Wel bleef hij commandant van de troepen op Walcheren, maar hij werd de volgende dag onder bevel gesteld van generaal Deslaurens, die reeds kolonel Guihard onder zijn bevelen had. Schout-bij-nacht Platon kreeg het bevel over de zee- en luchtstrijdkrachten[101].

Mocht generaal Beaufrère geen zorgen hebben, het geallieerde opperbevel had ze in overvloed. Duitse pantsereenheden waren de vorige dag bij Sedan doorgebroken. Derhalve werd op 15 mei bepaald dat de bekwa-

me generaal Giraud het bevel over het 7e Leger zou neerleggen, om het bevel van het 9e Leger van generaal Corap over te nemen dat op het punt stond voor de Duitse gepantserde aanval te bezwijken. Tevens werd bepaald dat de geallieerde strijdkrachten achter de Schelde zouden terugtrekken. Die terugtocht zou beginnen in de nacht van 16 op 17 mei en eindigen in de nacht van 17 op 18 mei[102].

Zou deze terugtocht zijn voltooid, dan konden Walcheren en Zuid-Beveland worden opgegeven. Maar hiervan waren de Franse generaals in Zeeland, noch schout-bij-nacht Platon op de hoogte.

Op Zuid-Beveland was het intussen wel duidelijk geworden dat I-40 Regiment Infanterie zich niet veel langer in zijn stelling zou kunnen handhaven. Om 13.00 uur waren de Duitsers op de Westerscheldedijk de rechter voorsectie van 3-I-40 Regiment Infanterie genaderd. II-17 Regiment Artillerie legde toen een afsluitingsvuur. Franse groepen die bij de sluis te Hansweert stonden trokken enige tijd later terug naar de westelijke kanaaloever. Om 14.30 uur gaf commandant-I-40 Regiment Infanterie, na verkregen toestemming van commandant-40 Regiment Infanterie, opdracht om via de sluis bij Hansweert terug te trekken[103].

Bij de Nederlandse troepen bleek vrij algemeen de mening te heersen dat wanneer de Zanddijkstelling werd opgegeven - die inderdaad de hoofdstelling was - voor hen de oorlog was afgelopen[104]. Ook I-40 Regiment Infanterie liet wapens (vernield) en uitrustingsstukken achter en een deel hiervan kwam in het kanaal terecht. Tevens werden een aantal automatische wapens met munitie aan de Fransen overgedragen[105]. Volgens de schrijver Lerecouvreux gebeurde dit ook een aantal dagen later in Terneuzen. Hij noemde dat een 'aubaine' (buitenkansje) voor de matig bewapende Franse troepen[106]. Toen I-40 Regiment Infanterie de volgende dag op Borssele was teruggetrokken bedroeg de sterkte aan personeel 75%; de bewapening 50%[107].

De auteur Kamerling maakt commandant-40 Regiment Infanterie terecht het verwijt dat, toen hij het verzoek kreeg van commandant-I-40 Regiment Infanterie om te mogen terugtrekken, hij deze heeft bevolen in eerste instantie op Hoedekenskerke terug te trekken, in plaats van de stoplijn te bezetten[108]. De stoplijn van I-40 Regiment Infanterie begon bij Hansweert en liep daar langs de westelijke oever van het kanaal[109]. Van daaruit zou het gemakkelijker zijn geweest contact op te nemen met de Franse commandanten. I-40 Regiment Infanterie zou de kanaaldijkstelling hebben kunnen versterken met drie tirailleurcompagnieën en een achttal zware mitrailleurs, waardoor het weerstandsvermogen van de Kanaalstelling met 50% zou zijn toegenomen.

Want nu accepteerden de Fransen alle Nederlandse hulp, die ze konden krijgen. Zij namen de acht zware mitrailleurs over die I-40 Regiment Infanterie bereid was af te staan[110]. Luitenant Van Sandvoort bleef met een groep mannen van 2-III-40 Regiment Infanterie in de Franse linie en volgde het bevel van de compagniescommandant kapitein Hagers, om naar de verzamelplaats van de terugtrekkende compagnie te gaan, niet op[111].

De luitenant-kolonel, die kapitein Hamelink, commandant 2-III-38 Regiment Infanterie, opdracht had gegeven om naar Soekowono te marcheren was de in de inleiding genoemde Gey van Pittius. Kamerling deelt mee dat, nadat de in Goes gevestigde hoofdverbandplaats door officieren van gezondheid van de Peeldivisie was overgenomen, hij weinig meer te doen had in zijn functie van commissaris van het Nederlandse Rode Kruis '. . . en zo kon het gebeuren dat hij zich in de middag van 15 mei als 'Schlachtenbummler' tussen Goes en Kapelle bevond en daar getuige was van het in wanorde terugvloeien van Nederlandse troepen uit Zanddijk- en Bathstelling[112]. Hij ontdeed zich van zijn Rode Kruis onderscheidingstekens en gaf zich uit voor officier van gezondheid, wat hij nimmer was geweest. 'Met behulp van aanwezige marechaussee en politietroepen had hij deze manschappen tegen gehouden en was hij erin geslaagd ze terug te doen gaan naar de omgeving van Kapelle en ze daar in enige

groepen te verzamelen'[113]. Zowel Kamerling als De Bree vermelden dat hij zich daarna telefonisch met de Commandant Zeeland in verbinding stelde, om te verzoeken het bevel over de groepen te verkrijgen en met deze eenheden tegen de vijand op te treden. Vandaar ook dat hij Hamelink had gelast op orders te wachten, omdat hij hoopte als diens commandant te kunnen terugkeren. De beide zojuist genoemde auteurs berichten dat hij tegen Van der Stad had gezegd dat, mits krachtig toegesproken, de drie door hem verzamelde groepen zouden willen vechten[114]. Volgens De Bree had Gey van Pittius meegedeeld dat ieder van de groepen 500 man telde[115]. Aangezien de groep Hamelink slechts 250 man sterk was, vraag ik me af of diens overige mededelingen wel juist zijn geweest. Van der Stad wilde uiteraard het oorlogsrecht niet overtreden door een commissaris van het Rode Kruis een militair commando te geven. Hij had bovendien het volste vertrouwen in luitenant-kolonel Bruins en droeg Gey van Pittius op, Commandant-38 Regiment Infanterie mee te delen welke maatregelen hij had genomen. Op de commandopost van 38 Regiment Infanterie gekomen maakte overste Bruins het aan Gey van Pittius heel duidelijk dat deze laatste zich niet mocht bemoeien met de troepen op Zuid-Beveland[116].

Op grond van het wetboek van Militair Strafrecht werd luitenant-kolonel Van der Drift, commandant-40 Regiment Infanterie, aangeklaagd wegens zijn handelingen op 15 mei. Deze gaf toe dat toen hij op 15 mei de order voor de terugtocht had gegeven en geen telefonisch contact met Commandant-38 Regiment Infanterie had kunnen krijgen, zich naar de commandopost van deze commandant had moeten begeven. Dit had hij niet gedaan omdat hij door de gebeurtenissen in de war was geraakt.

De commissie van onderzoek, onder leiding van de reeds vermelde generaal Nierstrasz, die deze aangelegenheid eerst in 1947 kon behandelen was dan ook van oordeel dat Van der Drift op verschillende gronden voor de militaire rechter zou moeten verschijnen. Maar zij verzocht hiervan af te zien omdat Van der Drift inmiddels bejaard was (67 jaar) en in slechte gezondheid verkeerde[117]; hetgeen geschiedde.

Volgens Mordal hadden de Franse Chasseurs 6, 9 en 41 op 15 mei om 11.00 uur opdracht gekregen om naar Wemeldinge op te stomen, ter ondersteuning van de infanterie en de toegang van de oevers aan de vijand te ontzeggen. Uitdrukkelijk werd vermeld dat de vijandelijke aanval ieder ogenblik kon worden verwacht.

Voor Wemeldinge gekomen ging luitenant Letemplier van de chasseur 9 die de verbinding met de grondstrijdkrachten tot stand moest brengen aan land en moest constateren dat de infanterie geen middelden bezat om zich met de schepen in verbinding te stellen. Derhalve liet hij een seinpistool van bord halen met groene en rode patronen. Rood om het vuur te openen of te herhalen. Groen om het vuren te staken.

Om 15.00 uur begonnen drie grote Heinkel He-111 vliegtuigen de Franse linies systematisch aan te vallen, maar toen zij de Franse schepen naderden werden zij door het luchtdoelgeschut van de schepen verdreven. Één van de Duitse vliegtuigen stortte neer[118].

De Duitse lezing van de gevechten om de Zanddijkstelling is de volgende: Tegen 10.05 uur (11.45 uur Duitse tijd) bereikte III/SS-Deutschland Oostdijk waar minstens 10 Duitsers zijn gesneuveld. 'Westlich und Nordwestlich davon stöszt das Batallion auf eine starke ausgebaute Befestigungsstellung'[119]. Deze was de Zanddijkstelling waarvan, zoals reeds meegedeeld de hoofdweerstandsstrook bestond uit, in semi-permanente opstellingen lineair opgestelde vuursteunmiddellen. In een verdieping van de verdediging achter het kanaal door Zuid-Beveland was niet tijdig voorzien. Ook al waren ruim vijf Franse compagnieën infanterie, gesteund door twee afdelingen artillerie, op 15 mei bezig zich achter het kanaal in te graven, kon van enig verband tussen Kanaalstelling en Zanddijkstelling niet worden gesproken.

Hierbij kwam dat op 15 mei de inundaties, waardoor het verdedigend vermogen van de Zanddijkstelling zou zijn opgevoerd, nog

niet volledig waren gesteld. Immers Houterman schrijft in zijn werk, dat een lid van de verkenningsafdeling van de SS opmerkte: 'In het terrein aan de andere zijde van de dam steeg het water voortdurend'[120]. Mijns inziens heeft de onderzoeker Lerecouvreux gelijk met zijn opmerking dat de verdediging van twee achtereenvolgende linies, onvoldoende voorzien van personeel en materieel 'etait une caricature de défense en profondeur' was een karikatuur van de verdediging in de diepte)[121].
Hierbij dient in ogenschouw genomen te worden dat het Regiment Deutschland, ondanks de training door de SS officieren Hauser en Steiner, geen geharde elite eenheid was, hetgeen Amersfoort reeds vermoedde[122].
Immers in de ochtend van 15 mei werd bij het Kaasgat teruggeslagen, ondanks de krachtige luchtsteun en artilleriebeschieting, volgens Houterman door een Duits onderofficier waargenomen[123]. Hieruit blijkt dat de mededeling van Steiner aan Kamerling, na de oorlog, dat de Duitse artillerie op 15 mei niet heeft gevuurd[124] onjuist is. In de loop van die middag ging III/SS Deutschland opnieuw tot de aanval over. Maar een spottende glimlach kan niet worden onderdrukt, wanneer men in het officiële Duitse verslag leest:
'Unter dem zusamengefasten Feuer der beiden Artillerie Abteilungen und der schweren Waffen des Bataillons gelingt es diesem, weiter vorwärts zu kommen. Vor Yerseke versteift sich noch einmal der feindliche Widerstand. Aber auch hier werd der Gegner geworfen'[125].
Derhalve is de mededeling juist, die commandant-I Marinebataljon, de reserve-luitenant-kolonel der mariniers K(oninklijke) M(arine) R(eserve) H. baron van Hemert tot Dingshof, die ook nog de havenverdediging van Vlissingen, de verdediging van het vliegpark Souburg en 14 Reserve Grenscompagnie onder zijn bevel had, op order van Commando Zeeland vanuit zijn commandopost te Middelburg om 15.00 uur langs alle eenheden liet bellen: '. . . dat er nog geen enkele Duitser in de Zanddijkstelling zit'. Omstreeks die tijd werd deze verlaten stelling door de Duitse artillerie beschoten.
Om 18.15 uur werd commandant-I-Marinebataljon, ontheven van zijn bevel over de vliegparkverdediging van Souburg en de 14 reserve-Grenscompagnie, die onder commando kwamen van de Franse commandant-224 Regiment d'Infanterie de havenverdediging van Vlissingen kwam toen onder rechtstreeks bevel van Commandant Zeeland.
Kort daarvoor, om 17.50 uur bereikte III/SS-Deutschland[126] de oostelijke oever van het kanaal door Zuid-Beveland en ging in stelling van Wemeldinge tot zuid van de Postbrug.
Die avond werden reeds de overgansmogelijkheden over het kanaal verkend door de genie, ondersteund door infanterie. I/SS-Deutschland bereikte omstreeks 21.20 uur het kanaal. Kort na middernacht, 00.50 uur (ned) ontving staf/SS-Deutschland bericht dat op de oostelijke kanaaloever zich geen vijanden meer bevonden. Wel ontvingen de Duitsers geweer- en mitrailleurvuur van de westelijke oever.
De verkenners hadden vastgesteld dat met uitzondering van de sluizen bij Wemeldinge de bruggen waren opgeblazen, maar dat de spoorbrug slechts voor een derde was verzakt[127].
Ongeveer tezelfdertijd dat III/SS-Deutschland het kanaal door Zuid-Beveland bereikte, vielen de Duitsers het eiland Tholen aan. Dit eiland werd verdedigd door I-38 Regiment Infanterie onder bevel van majoor J.C.A. Meijer. Het bataljon was verzwakt doordat een van de compagnieën op Walcheren bij de vliegveldverdediging was ingeschakeld. Dientengevolge had majoor Meijer onder zijn bevel twee tirailleurcompagniën, vier zware mitrailleurs, twee mortieren en twee stukken 6 veld. Tholen was van het vaste land gescheiden. Daarvoor lag een hoornwerk (een permanente verdedigingsopstelling). De bezetting bestond uit tirailleurs met een aantal lichte mitrailleurs.

Op 15 mei had men de brug over de Eendracht opgeblazen. De verbinding met het hoornwerk werd met bootjes onderhouden.

Op 15 mei bestonden de Duitse aanvallende troepen uit een mitrailleurbataljon en een compagnie pantserafweergeschut. De Duitsers hadden het vuur geopend met mitrailleurs en pantserafweergeschut. Duitse infanterie rukte op. De verdedigers in het hoornwerk openden het vuur gesteund door twee zware mitrailleurs en twee mortieren. Slechts enkele Duitsers lukte het de wegversperring voor het hoornwerk te bereiken. De meesten probeerden naast de weg dekking te zoeken en haalden daar een nat pak in het inundatiewater. Tegen het invallen van de duisternis (ongeveer 21.00 uur) hielden de Duitsers op met vuren en trokken terug; een twintigtal doden werd achtergelaten. Aan Nederlandse zijde waren twee doden en twee gewonden. Opgemerkt dient te worden dat de Duitsers het luchtwapen niet hebben ingezet, waardoor het mogelijk werd dat de Nederlanders zich met succes verdedigden. Wel moest in de nacht het hoornwerk worden verlaten, omdat de bezetting gedurende zeven dagen en nachten in touw was geweest en oververmoeid was geworden. De bataljonsreserve kon haar niet vervangen, deze was door voortdurende patrouillegang op het eiland Tholen te vermoeid geworden om de bezetting af te lossen[128].
Hr.Ms. Hydra was inmiddels door het Zijpe gevaren, aldaar geen vijand waargenomen, besloot de commandant op tegenkoers te gaan en de verdere ontwikkelingen bij de zuiduitgang van de Keeten af te wachten. Tijdens de uitvoering van dit besluit werd de Hydra vanaf Sint-Philipsland door mitrailleurs beschoten. Het schip antwoordde met kaartvuur van zijn kanons, maar kon het resultaat door de avondschemering niet waarnemen, en staakte omstreeks 20.30 uur het vuren. Aangezien de commandant aannam dat hij onder vuur van Duitse artillerie zou komen was hij met de oudste officier op de brug gebleven en had de rest van de bemanning benedendeks gestuurd, omdat daar althans enige beschutting tegen het verwachte vijandelijke vuur bestond. Dit kwam zodra het Zijpe werd binnengevaren. 'Tot tweemaal toe probeerde iemand aan dek te komen met een witte vlag, wat echter door de officieren en de aan boord geplaatste adelborst kon worden verhinderd'. Tenslotte zette de commandant het zwaar beschadigde schip op een zandbank bij het reeds vermelde Ouwerkerk. De bemanning had een drietal doden en verschillende gewonden te betreuren[129].

In een antwoord gesteld op de brief van Stuvel van 22 october 1941 deelt Van der Stad mee dat de inwoners van Tholen vertelden dat door de beschieting van de Hydra een zestal Duitsers waren gesneuveld[130]. Maar Van der Stad verklaarde in de zitting van de commissie Militaire onderscheidingen op 5 juli 1946 dat hij achteraf hoorde '. . . dat er twee batterijen pantserafweergeschut en 28 man vernietigd waren'[131].
Twee doden van de Hydra behoorden tot de mensen die voordat de commandant bevel had gegeven het schip te verlaten, buiten boord waren gesprongen en zwemmende het land trachtten te bereiken. Zij werden beschoten door een aantal Nederlandse militairen, die dachten dat het Duitsers waren. Luitenant Brainich von Brainich Felth hoorde later van schepelingen dat bij het aan land komen de majoor-machinist A. van Rijswijk à bout portant is neergeschoten[132].
Volgens Mr.D.J. Veegens, die de zaak in 1982 opnieuw heeft onderzocht is majoor-machinist Van Rijswijk verdronken; de korporaal-bottelier C. Broere op bevel van commandant-3e Compagnie Bewakingstroepen doodgeschoten, nadat hij en paar woorden met een Duits accent had gestotterd'.
Toch blijven er vragen over. Immers Veegens schrijft: 'Zijn stoffelijk overschot is tezamen met enkele gewonden in een ziekenauto naar het ziekenhuis in Noordgouwe overgebracht' en dat '. . . het lichaam tussen de palen van een zeewering zuidelijk van Zijpe is gevonden[133].
Hr.Ms. Flores was, zoals reeds is meegedeeld naar Zeebrugge gegaan, waar het in de vroege morgen van 15 mei aankwam. Maar daar bleek geen uitrusting voor een duiker aanwezig, waarop de commandant besloot naar Oostende te varen, waar om 20.10 uur werd geankerd. Daar vlotte het evenmin snel met

de reparatie. Eerst omstreeks het middaguur lag het schip gereed om naar Zeeland terug te keren, toen het namens Commando Zeeland de opdracht ontving om met Hr.Ms. Van Meerlant naar Engeland te vertrekken[134].

De laatstgenoemde bodem was, volgens orders, op 15 mei om 20.35 uur de haven van Vlissingen binnengestoomd om kolen te laden. In de haven bleek echter niemand aanwezig en het schip keerde terug naar de rede. De commandant was van plan bij afnemende maan, indien er geen luchtbombardement zou komen naar de haven terug te keren. 'Om 22.00 uur kwamen vijandelijke vliegtuigen, een zwaar bombardement volgde . . . Het schip gaf bij de havendijk antiluchtvuur af. De luchtafweer op en nabij de havendam liet zich in het geheel niet horen'[135].

Dit is echter niet verwonderlijk, Hr.Ms. Hydra, die tot de vroege morgen van 15 mei aan de luchtverdediging van Vlissingen had meegewerkt lag zwaar gehavend op een bank bij Duiveland; de l'Incomprise, die tot hetzelfde tijdstip eveneens aan die verdediging had meegewerkt had een andere opdracht gekregen en de Franse luchtafweerbatterij, die op het afgebouwde fort de Ruyter had gestaan was in de morgen van 15 mei naar de omgeving van Goes verplaatst. De commandant van Hr.Ms. Van Meerlant besloot toen in Oostende kolen te laden, hetgeen onmogelijk bleek te zijn en voer naar Duinkerken, waar het schip dezelfde orders kreeg als Hr.Ms. Flores[136]. Maar dientengevolge kon Commando Zeeland vanaf het begin van 16 mei over geen enkel Nederlands schip beschikken dat gevechtswaarde had.

Noten:

1. Kamerling, 37
2. Ibidem, 34
3. Ibidem, 36
4. Ibidem, 37
5. Sectie Militaire Geschiedenis (SMG)/465/19
6. Aantekeningen bij Kamerling van H.A. Treu
7. SMG/465/19
8. SMG/468/1/2, 96a
9. Ibidem
10. Kamerling, 32-38
11. Zie noot 6
12. Kamerling, 38
13. Zie noot 6
14. Bosscher, 244
15. SMG/465/19
16. Bosscher, 250
17. Kamerling, 37
18. Ibidem, 25
19. Ibidem
20. SMG/465/19
21. Ibidem
22. Kamerling, 39-40
23. Kamerling, 41; zie noot 6
24. Kamerling, 39
25. SMG/465/19
26. Kamerling, 40
27. Ibidem, 41
28. Ibidem, 42-43
29. Ibidem, 44
30. Houterman, 10-11
31. Ibidem, 11
32. Bosscher, 245
33. SMG/463/34;SMG/463/40; SMG/466/11
34. Kamerling, 56, 60: SMG/463/1
35. Kamerling, 37
36. Kamerling, 56; SMG/464/17
37. SMG/465/4b
38. Mordal, 49-50
39. Zie noot 6
40. Kamerling, 20
41. SMG/466/22
42. Ibidem
43. Zie noot 37
44. Bosscher, 268
45. Ibidem, 269-270
46. Ibidem, 543
47. Ibidem, 250-251; SMG466/2; Afdeling Maritieme Historie (AMH), Zeeland, 74
48. Ibidem, 251-252
49. Ibidem, 332
50. Ibidem
51. SMG/465/1
52. Ibidem
53. SMG/466/11
54. Kamerling, 57
55. SMG/465/1
56. Kamerling, 57; SMG/466

57. SMG/464/17
58. De Bree, 121
59. Eisenhower, 425
60. Amersfoort, 241
61. Kamerling, 58-59
62. SMG/466/2
63. Kamerling, 58-74
64. Houterman, 26
65. Ibidem, 25
66. Ibidem: SMG/466
67. Kamerling, 61
68. Ibidem, 67; AMH, Aa 7/19
69. Bosscher, 246
70. Zie noot 67
71. SMG/465/1
72. SMG/465/13
73. Ibidem
74. J.F.C. Fuller, A military history of the western world (3 dln, New York, 1954-1956) III, 393
75. SMG/465/1
76. Kamerling, 66
77. SMG/465/1
78. Ibidem
79. SMG/465/4b
80. SMG/465/17
81. Kamerling, 63
82. Ibidem, 65
83. SMG/465/17
84. SMG/463/16
85. Kamerling, 65
86. Ibidem
87. SMG/465/17
88. Kamerling, 65
89. SMG/463/24
90. Kamerling, 207
91. SMG/465/17
92. Kamerling, 79
93. SMG/465/12
94. SMG/464/14
95. Kamerling, 67
96. SMG/464/14
97. AMH, Aa 7/9
98. Ibidem, 7/12
99. SMG/465/4b
100. Kamerling, 75-76
101. Ibidem, 19; AMH, Aa 7/9
102. Fuller, The second world war, 73
103. Kamerling, 68
104. Ibidem, 65
105. Ibidem, 68
106. Lerecouvreux, 331
107. Kamerling, 83
108. Ibidem, 70
109. Ibidem, 46
110. SMG/464/9
111. SMG/464/17
112. Kamerling, 84
113. Ibidem
114. Ibidem, 84-85; De Bree, 130-131
115. De Bree, 130
116. SMG/465/1
117. SMG/464/1
118. Mordal, 54
119. Weidinger, 86
120. Houterman, 26
121. Lerecouvreux, 326
122. Amersfoort, 247
123. Houterman, 22
124. Kamerling
125. Weidinger, 87
126. Kamerling, 102, 105-107; SMG/466/23
127. Houterman, 26, 40
128. Kamerling, 87-90
129. AMH, Zeeland, 84; AMH, Aa 7/49
130. SMG/463/5
131. AMH, Aa 7/49
132. Ibidem, 7/12
133. SMG/466
134. AMH, Zeeland, 76-77
135. Ibidem, 69
136. Ibidem, 69-70

Rectificatie:

In deel II van De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, opgenomen in nummer 3 - juli/september 1995 - staat op bladzijde 12, rechter kolom, 20ste regel van boven en 17e regel van onderen: 'I Marechaussee Bataljon' dat moet zijn 'I Marine Bataljon'.

Bestuursmededelingen

NOTULEN
van de 29ste Algemene Vergadering
gehouden in het Militaire Luchtvaartmuseum
te Soesterberg
op zaterdag 25 november 1995

Aanwezig: 49 leden

1. Opening
De Voorzitter, Drs J. Nuis, opent om 16.10 uur de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom. Hij brengt herinnering dat in de verslagperiode juli 1994-juli 1995 de leden C. Overhoff en J. van der Houwen RMWO zijn overleden. Zij zijn reeds bij de vorige algemene vergadering herdacht. Na de verslagperiode zijn overleden M. Boerma, Mr A. Kruyt, J. Sneep, A. Teunisse, A.J. Weekenstroo en P.A. Wels. Er wordt een minuut stilte in acht genomen.

2. Mededelingen van de Voorzitter
De Voorzitter houdt zijn jaarrede (afgedrukt in Mars et Historia 29e jaargang nr 4, pagina 53 tot en met 55).

3. Notulen
van de 28ste Algemene Vergadering (opgenomen in Mars et Historia, 28ste jaargang, nummer 4, pagina 47 en volgende).
De notulen worden zowel inhoudelijk als tekstueel goedgekeurd en vastgesteld.

4. Ingekomen stukken
De Voorzitter heeft, bij ontstentenis van een secretaris, een deel van de ingekomen stukken reeds in zijn jaarrede gememoreerd.
Uitgegaan is een telegram naar de Beschermheer van de Vereniging, ZKH Prins Bernhard: Bestuur en leden van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie, te Soesterberg in Algemene vergadering bijeen, betuigen uwe Koninklijke Hoogheid, Beschermheer van onze vereniging, hun trouw en aanhankelijkheid en wensen Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana en U een goede gezondheid. Van ZKH heeft de Vereniging het volgende antwoord mogen ontvangen: Mede namens mijn Vrouw heel veel dank voor Uw telegram. Ik wens U en de leden van de Vereniging Mars et Historia in algemene vergadering bijeen, een goede bijeenkomst toe. Bernhard.

Bericht van verhindering is ontvangen van de heren F.J. van Lier, J. Albarda en B.H.M. van der Bruggen.

5. Jaarverslag
(opgenomen in Mars et Historia, 29ste jaargang, nummer 3, pag 53 en volgende) Het verslag wordt goedgekeurd.

6. Financieel verslag 1994/verslag kascommissie
Het financieel verslag is bij binnenkomst in een map verstrekt.
De Penningmeester meldt een klein batig saldo, het bestuur is van zins om dit saldo te bestemmen voor het Lustrumfonds. De vergadering gaat hiermee accoord.
De heer H.A. Bresser heeft met de heer J. Bloemendaal kascontrole uitgevoerd bij de Penningmeester. De tegoeden van de rekeningen en de boekhouding zijn in orde bevonden waarbij zij de Penningmeester complimenteren met het gevoerde beleid. Zij stellen voor de Penningmeester decharge te verlenen, hetgeen door de vergadering wordt overgenomen.

7. Financiële situatie 1995/Benoeming kascommissie
De financiële situatie 1995 is redelijk te noemen, helaas zijn er nog 23 leden, die ondanks een aanmaning hun contributie nog niet hebben voldaan. Als van deze leden de contributie niet binnen komt zal er naar verwachting een nadelig saldo van enkele honderden guldens ontstaan. Op te merken is dat een van de leden van de vereniging vanwege het grote tekort, een gift van ƒ 1.250,- heeft gedaan.
In de Kascommissie voor 1995 worden benoemd de heren H.A. Bresser, P.N.M.A. van der Baan en J. Bloemendaal. Als reserve treedt op mevrouw W.G. Diekerhoff-Moesman.

8. Begroting 1996; contributieverhoging

De Penningmeester wijst op de stijgende kosten, voornamelijk door stijgende papierprijzen, met ca 30 %. Een andere drukker inschakelen geeft geen soelaas, met huidige drukker kan de vereniging met een kleine oplage van 500 te drukken periodieken tevreden zijn. Mindere kwaliteit papier geeft weinig lastenverlichting, verhoging van de contributie tot *f* 65,- per jaar zonder enige extra's om de kosten te dekken zou voldoende kunnen zijn.

Het Bestuur geeft twee wegen aan om kostendekkend te kunnen werken: Mars et Historia van 64 naar 48 pagina's terugbrengen en een contributie verhoging tot *f* 55,-. Niet verhogen van de contributie betekent interen. De Penningmeester stelt voor deze verhoging van de contributie apart administratief te verwerken, zodat e.e.a. ter beschikking van de leden blijft en een eventueel volgende contributieverhoging enige jaren vooruit te kunnen schuiven.

Er volgt een discussie waarbij de heer S.J. de Groot wijst op het feit dat terugbrengen van het aantal pagina's nadelige consequenties heeft omdat voor het grootste deel van de leden van de vereniging dit blad het enige contact is met de vereniging. Vermindering van pagina's is niet verstandig en kan leiden tot opzeggingen. Het blad is belangrijk. Derhalve kostendekkend maken met een contributieverhoging tot *f* 65,-. De heer K.E. Heil merkt op dat teruggang naar 48 pagina's betekent dat intelligent gewerkt moet worden o.a. door terugdringen van bestuursmededelingen, Marsberichten, e.d. De heer P.N.M.A. van der Baan sluit zich aan bij de voorgaande sprekers dat het uitgeven van het verenigingsorgaan op 4 x per jaar gehouden moet worden en dat niet bezuinigd moet worden op de inhoud: Het blad is de binding van de vereniging. Alle creatieve mogelijkheden moeten nog eens goed worden nagegaan. Vermindering in omvang en/of in verschijning geeft naar de buitenwereld een slecht beeld en kan een sneeuwbaleffect teweegbrengen. Mevrouw P.H.Th. Dumon vestigt de aandacht op het feit dat de jaarlijkse bijdrage een minimumbijdrage is. De heer F.J.A. Vintges brengt naar voren dat er momenteel een overproduktie in papier bestaat, hij beveelt aan om een afspraak te maken met de drukker over het volgen van de papierprijzen met eventueel risico dat prijzen nog meer omhoog gaan, maar dat als ze omlaag gaan de vereniging hiervan profiteert. De Penningmeester antwoordt dat de kleine drukkerij ook gebonden is aan contracten en dit gezien de kleine oplage weinig soelaas zal bieden. Verder volgt een korte discussie over de contributie voor het leven, de verwachtingen zijn groot, echter een contributie voor het leven 10 maal het jaarbedrag, is niet meer efficiënt en minder gunstig voor de vereniging. Tussen de discussie door meldt de Penningmeester dat bij de Inspecteur Registratie en Successie te Den Haag een verzoek is ingediend om de Vereniging aan te merken als een vereniging van algemeen nut. Dit is goedgekeurd, waardoor legaten en schenkingen aan de vereniging aftrekbaar zijn bij de inkomstenbelasting als gift en de vereniging is vrijgesteld van belasting tot een bedrag van *f* 7.600,- per schenking en wat er boven komt slechts met 11 % is belast in plaats van 43 %, e.e.a. zal nader in Mars et Historia worden gepubliceerd.

De Voorzitter stelt vast dat de vergadering de contributie-verhoging tot een bedrag van *f* 55,- aanneemt, waarbij de heer P.N.M.A. van der Baan voorstelt dat het bestuur een inspanningsverplichting op zich neemt om de huidige frequentie en omvang van Mars et Historia vast te houden, minus eventuele creatieve aanpassingen. De heer J.A.H. Engelman wijst op de mogelijkheid van advertenties om kosten te dekken. De Penningmeester wijst op het feit dat de oplage te klein is om met advertenties het grote publiek te bereiken.

9. Diekerhoff-fonds

Volgens de statuten van het fonds behoren drie bestuursleden van de vereniging zitting te hebben in het bestuur van dat fonds. Dit zijn de heren J. Nuis, R. de Winter en W.J. Zaagman, de laatste voor de financiën. Daarnaast nog de heren J.A.J. Andriessen en C.M. Schulten. Het fonds is redelijk actief, voorzover het kapitaal dat toelaat.

De veiling van heden heeft een bedrag opgeleverd van *f* 896,-.

De loterij ten behoeve van het Lustrumfonds heeft *f* 393,- opgebracht. Voorts heeft een anoniem lid nog *f* 25,- gestort voor het doel, dat het bestuur het meest geschikt acht.

10. Mars et Historia

De heer J. van den Berg deelt mee dat alles op schema ligt. Het vierde nummer verschijnt in december. Volgend jaar komen eerst 2 normale nummers uit, dan het lustrum- of jubileumnummer en vervolgens nummer 4. De redactie van het lustrumnummer ligt in handen van de heer H.F. Fabri. Nog niet alle kopij voor het lustrumnummer is binnen.

Ten aanzien van de eerste twee nummers is de redactiecommissie zover, dat geen problemen meer kunnen ontstaan. Er is overigens ruim voldoende kopij, zodanig dat wat er nog binnenkomt aan kopij niet meer in 1996 kan worden geplaatst.

De heer C.A. Heshusius vraagt of er voldoende kopij is voor het lustrumnummer. De heer van den Berg antwoordt dat er nog artikelen binnen komen, maar dat eventueel aanvulling zal geschieden met andere artikelen die geen betrekking hebben op het onderwerp De militair leert. Er is op dit moment nog weinig over te zeggen.

De heer A. van Hengel vraagt hoe het zit met de rubriek Militariade. De heer van Lier doet de rubriek niet meer en de heer Stoot heeft zich teruggetrokken. De heer M. van der Hoeven is aangezocht om de rubriek over te nemen, hopelijk al in december en verder naar verwachting om het andere nummer van Mars et Historia.

De heer R.P. de Graaf vraagt of recensie-exemplaren van het lustrumnummer ter beschikking komen. Antwoord: de oplage zou dan ongeveer 600 bedragen, gezien de financiële situatie is dat niet mogelijk, te meer omdat de auteurs van de artikelen altijd 2 nummers extra ontvangen. Afhankelijk van de financiële situatie wordt de oplage bepaald; er valt dus nog weinig over te zeggen.

11. Zesde lustrum 1996

De Voorzitter deelt mee dat de algemene indruk bestaat dat er thans veel activiteiten ontwikkeld worden; we zijn op schema en er zijn intensieve contacten met Flehite. De sponsoring begint op gang te komen.

12. Bestuursmutaties

Er zijn geen tegenkandidaten opgegeven aan het bestuur, zodat het bestuur voorstelt om de heer W.L. Plink en de heer T.L.D. Postma op te nemen in het bestuur, respectievelijk optredend als eerste/tweede secretaris. De vergadering stemt hiermee in en de nieuw gekozen bestuursleden nemen hun plaats achter de tafel in.

Met betrekking tot de bestuursplaats die vrijgekomen is bij het vertrek van de heer D.E.J. Stoot, stelt het bestuur voor deze plaats niet te laten bezetten ofwel statutair geformuleerd: het aantal der bestuurders te stellen op 11 (elf). De vergadering gaat hiermee accoord.

De vergadering gaat accoord met de herbenoeming van Drs J. Nuis tot bestuurslid en tot Voorzitter van het Bestuur der vereniging.

13. Wat verder ter tafel komt

De heer Dr F. Snapper merkt op dat om financiële redenen het misschien beter is om activiteiten te beperken tot hooguit een maal per jaar.

De heer S.J. de Groot wijst er op dat de excursies zeer gewaardeerd worden en zich zelf financieel bedruipen.

De heer K.E. Heil merkt naar aanleiding hiervan op dat de opstapplaatsen voor excursies en dergelijke veelal excentrisch zijn gelegen.

De heer K.E. Heil wijst voor excursies naar twee interessante objecten: het Fort bij Hoek van Holland en Kijkduin.

De heer A. van Hengel wijst op het feit dat de themabijeenkomsten ook door andere afdelingscorrespondenten georganiseerd zouden moeten worden.

De Voorzitter antwoordt dat de afdelingscorrespondenten al eerder gevraagd zijn themadagen te organiseren.

De vergadering geeft toestemming om in afwijking van de statuten de Algemene vergadering in 1996 te houden in het najaar en in het midden van het land.

14. Sluiting

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter om 17.20 uur de vergadering onder dankzegging aan de heer M. Botma, Directeur van het Militaire Luchtvaartmuseum en zijn staf voor de geboden gastvrijheid en faciliteiten. Voorts wordt de heer van den Berg dank gezegd voor de organisatie van deze dag, alsmede allen, die hem en de veilingmeester hebben bijgestaan.

5e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

Nieuwe leden:
Burema, P., Mauvekant 16, 8072JN Nunspeet Z,3,4,5,6,11,17,18,20,21
Jansen, J.C.H., Ireneplaats 84, 3ZZ3 XK Hellevoetsiuis Algemeen
Lutgendorff, E.A., Zanderijweg 171, 731 Z LJ Apeldoorn 2,11,1 7
Metselaar, A.R., Laan van Meerdervoort 270, Z563 AJ Den Haag 2,3,4,5,14,16,20 X
Retèl, Piet Heinstraat 125, 2518 CG Den Haag Algemeen
Rijn, Joh. van, Schulpweg 6, 1733 AT Nieuwe Niedorp 7,11,15,18,23 X
Somerwil-Ayrton, Mevr. dr S.K., Reguliersgracht 40, 1017 LS Amsterdam 10
Soplanit, A. Het Rond 27, 2711 AS Zoetermeer 1,6,8,9,11,13,15,18,1 9,20,22
Sluis, J. van der, Postbus 1051, 3330 CB Zwijndrecht Algemeen
Zoestbergen, A., Jan van Galenstraat 5a, 9726 HL Groningen la,4,6,14

Adreswijzigingen:
Karreman, Drs H., Rochussenstraat 37a, 3015 EB Rotterdam
Mulder, H.J., Arnhemse Bovenweg 33-115, 3708 AA Zeist
Westerouen van Meeteren, Mr G.N., Waalsdorperweg 111, 2597 HS 's-Gravenhage

Overleden:
Carstens, Mr J.H., Margrietstraat 8, 2555 PW 's-Gravenhage
Teunisse, A., Park Seminarie 15, 3971 SB Driebergen

Opgezegd:
Chalmers Hoynck van Papendrecht, Ir W.F., G. van Durenstraat 9, 6525 DR Nijmegen
Chr. Openbare Bibliotheek (Mevr. N. van Weiland), Postbus 193, 3850 AD Ermelo
Dijke, Ir J. van, 's-Gravensingel 3, 3062 SB Rotterdam
Ee, J. van, Heemskerklaan 47, 141 Z CH Naarden
Flier, W.M.H. van der, Rigolettostraat 4, 3816 TR Amersfoort
Grondelle, R.H. van, Rembrandtstraat 54, 3202 ET Spijkenisse
Hegener, Drs M.M., Zijdeweg 57, 2245 BZ Wassenaar
Koekman, L., Klaproosmeen 70, 3844 PJ Harderwijk
Neut J.R. van der, Lijndraaier 104, 1625 ZR Hoorn
Neut, Drs R. van der, Merelstraat 156, 2352 VH Leiderdorp
Roberti, J., Roordaburg 56, 8926 KH Leeuwarden
Stichting Cort Heijligers, Postbus 377, 4600 AJ Bergen op Zoom
Thöni, Drs P.J.A., Grote Maatweg 73a, 7642 VJ Wierden
Ward, O.G., Fazantenerf 11, 4303 ZR IJsselstein
Wiel, A.N. van der, Obrechtlaan 70, 3723 KD Bilthoven

Beëindiging door bestuur van uitwisseling van publikaties en derhalve beëindiging lidmaatschap om niet per 1 januari 1996:
Army Museum Ogilvy Trust, Falklands House, Elmwood Ave, Feltham, GB-Middiesex TW13 7AA
Federatie van Musea in Zuid-Holland, t.a.v. drs W. Heersink, Postbus 448, 2501 CK 's-Gravenhage
Military Heraldry Society, Library, c/o Mr. B.L. Davis, 59 Harewood Gardens, Sanderstead, GB-Surrey CR2 9BU Military History Society of Ireland, c/o University College of Dublin, Newman House, 86 St. Stephen's Green, IR-Dublin 2
Samlarförbundet Nordstjärnan, Tideliusgatan 59, S-116 69 Stockholm
Military Historical Society, c/o National Army Museum, Royal Hospital Road, GB-London SW3 4HT
Vereniging Onderofficieren Geneeskundige Troepen, p.a Adj.OO M. Koelen, VV/OO Schoolcie, Kpl van Oudheusdenkazerne, Postbus 10011, 1201 DA Hilversum
Vereniging Vrouwelijke Militairen KL, p/a Aart van der Leeuwkade 79, 2274 LB Voorburg
Stichting Het Nederlands Vestingmuseum, Westwalstraat 6,1411 PB Naarden

Aantal leden op 23-11-1995	475
Nieuwe leden	9
Overleden	2
Opgezegd	15
Beëindiging uitwisseling publ.	9
Aantal leden op 22-02-1996	458

(Vervolg van bladzij 16)

scherming (fase II) door te voeren en afhankelijk van met name financiële consequenties zal ook de verbetering van de vuurkracht (fase I) in dezelfde, dan wel in een latere tijdfasering plaatsvinden.

PLANNING TIJDPAD

De aflevering van verbeterde Leopard-2 tanks geschiedt voor de Bundeswehr vanaf medio 1995 en voor de KL vanaf voorjaar 1996. Het gehele programma voor beide landen kan planmatig in 1999 afgerond zijn.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1996 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

zondag 26 mei

zondag 7 juli

zondag 15 september

zondag 10 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN",
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers ƒ 5,- p.p. kinderen ondder 10 jaar ondfer geleide gratis.

INLICHTINGEN:
telnr 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40